

ÍRÁSTÖRTÉNET (I/10), NYELVÜNK, ÍRÁSUNK ŐSI- SÉGE (IV/40)

Szekeres István:

Az ótörök (és székely) betűk jeltörténeti összefoglalása, és ami körülöttük van

A türk rovásírásról első ízben An-Nadīm a 10. században, a 11. században Mahmud Kašgarī, majd 1206 -ban Mubārakšāh Marvarrūdī tesz említést. Džuvajni perzsa történetíró elbeszéli, hogy Ordubalyq, a régi ujjur főváros kapujával szemben földből előkerült feliratos kövek vannak, amelyeket csak Kínából hozott „qam”-ok (sámánok) tudtak a 13. század közepén elolvasni.

Első európaiként Philipp Johann von Strahlenberg tesz említést 1726-ban a Jenyiszej menti „szibériai írásról”, első ízben közli az Ujbat folyó mellett talált kő sírszobor hátoldalának feliratát s egy réztükör töredékét. 1818-ban Grigorij Szpasszkij adta ki az addig megismert emlékeket, majd Nyikolaj Jadrincev expedíciója 1889-ben felfedezte az orhoni Kül tegin és Bilge kagán feliratos emlékeit. Abel Rémusat (1788–1832) francia orientalista mutatott rá először, hogy a feliratok előkerülési helye a türkök régi szállásterülete volt.

1890-ben A. Heikel finn, 1891-ben V. Radlov orosz expedíciója ki is adta felfedezéseinek anyagát. Jadrincev a türköknek és az ujjuroknak tulajdonítja a feliratokat. A Kül tegin emlékművén kínai felirat is volt, 1892 –ben G. Schlegel lefordította. Végül (Schlegel fordítása és kommentárja gondolati indításával) a dán Wilhelm Thomsen — aki nem volt turkológus! — fejtette meg az ótörök betűk hangértékeit.

Thomsen a 38 jelet három csoportba osztotta, így kísérelte magán és más-salhangzókra különíteni a jeleket. Ha két azonos között egy eltérő harmadik volt, az nem az előző két csoportba tartozott. Kiderítette, hogy a magánhangzók mellett a mássalhangzók csak bizonyos egységben fordulnak elő, s a mássalhangzók két csoportja nem keveredik egymással. Ebből következett, hogy az írás megkülönböztette a magas és mély hangrendű szavakban a mássalhangzókat. Így haladt lépésről lépésre, amíg megtalálta a tängri, türk, Kül tegin szava-

kat, majd mindegyik hangértékét azonosította, alkalmazásuk szabályait megállapította.¹

Az ótörök írást a nemzetközi szakirodalomban (többnyire) az arámi írásból származtatják oly módon, hogy az arámiból származó szír kurzív írást nyelvükre alkalmazva átvették a szogdok, s ebből alkották meg ótörök írást. Wilhelm Thomsen már 1893-ban alternatív lehetőségként javasolta a kínai „tamgákból” történő származtatást. De előfordultak a brahmi eredetre utaló vélemények is, de egyikre sem figyeltek fel igazán. Pedig a kurzív szogd írásból származtatott ótörök írás gondolata egyáltalán nem meggyőző, mert kurzív szogd betűkből nem lehet a vonalas arámi betűket visszazármaztatni. Csupán a mássalhangzókat jelölő írás és a jobbról balra haladó írásirány egyezik az arámival. Ez pedig önmagában kevés.

Pedig a kínai írás szomszédsága, és az, hogy „a feliratos” köveket „csak Kínából hozott „qam” –ok (sámánok) tudták a 13. század közepén elolvasni”, — a kínai piktográfia felé fordíthatna volna a kutatók figyelmét. Bernhard Karlgren „Grammata Serica Recensa” c. művének 1940, majd 1957. évi második kiadásának megjelenése után a kínai írás ismeretének akadályai javarészt elhárultak, mert lehetővé vált a kínai piktográfia időrendben történő tanulmányozása.

Az ótörök és székely betűk piktogram előzményeinek nyelvi és jelentéstörténeti alapjáig hatoló *történeti összehasonlító jeltörténeti módszer* kidolgozásával azonban senki nem próbálkozott.

A türk rovásírás kutatástörténetével Harmatta János az „Antik Tanulmányok”-ban megjelent „A türk rovásírás legkorábbi emlékei”²⁸³ című tanulmányában foglalkozott:

„A türk rovásírás eredetének problémáját s az annak megoldására tett kísérleteket legtömörebben V. A. Livšic foglalata össze a következőképpen:

„Az ótörök rúnaszerű írásjelek létrejöttének problémája, amely a kutatók figyelmét már a múlt század végén felkeltette, még napjainkban sem tekinthető megoldottnak. Filológusok, történészek, etnográfusok a tudomány fejlődése során számos különböző értékes feltevést tettek közzé az ótörök rovásírás eredetére vonatkozólag, köztük a következőket: a rovásírás keletkezése nemzetségi tamgákból, a rovásírás piktográfikus vagy ideográfikus eredete, az ótörök rovásírás genetikus kapcsolata az angolszász és skandináv rúnákkal, a rovásírás alapja a föníciai ábécé, az arameus (eredet) feltevése egész sor változattal: tulajdonképpen arameus, párthus, pehlevi (középperzsa), szogd, szogd-xvārizmi, szogd-pehlevi-baktriai, a rovásírás keletkezése az ind kharoṣṭhī írás alapján (amely valószínűleg szintén arameus eredetű), végül azok a feltevések, amelyek különböző eredetű 'arameus-tamgás' és 'arameus-ideográfikus' elemeket egyesítenek.”⁴⁶

Ezeknek a korábbi megoldási kísérleteknek a kritikáját viszont Róna-Tas András fogalmazta meg:

⁴⁶ V. A. Livšic: О происхождении древнетюрской письменности. Сов. Тюркология. 1978 84.

„Az eddig javasolt feltevések egyike sem meggyőző. Közös gyengéjük, hogy nem adnak választ az írás egyedülálló belső szerkezetére, és nem veszik figyelembe az írás belső fejlődését.”⁴⁷

E kritikai megjegyzéseket figyelembe véve azután a „keleti türk” rovásírás létrejöttére a következő elméletet dolgozta ki:

„A türkök az arameus ábécé egy olyan formáját vették át, amely közel állt a szogdhoz vagy az armazihoz, de nem volt azonos azokkal. Az első változások akkor történtek, amikor az írást fára, kőre, vagy sziklára rótták vagy vésték. Azután, hogy ez az ábécé egy ideig használatban volt, nehézségbe ütközött a sajátos türk hangrendszer visszaadásában. A veláris és palatális magánhangzós opozíció megkülönböztetésének szükségessége volt a legkézenfekvőbb és új jeleket alkottak. Új jelek alkotására két eljárást alkalmaztak: didaktikus jelek hozzáadását a már létező betűkhöz és piktogramok használatát. E (török) nyelvben nem volt š és z hang, csuvas típusú nyelvnek, bolgárnak vagy kazárnak kellett lennie. A második türk kaganátus ezt az írást vette át...”⁴⁸ Továbbá:

„E feltevésnek négy fontos elemét érdemes kiemelni. Az egyik az, hogy a „keleti türk” rovásírás keletkezését egy olyan korai időpontra vezeti vissza, amikor a „Régi levelek” korai szogd ábécéje, az armazi ábécé és a hozzájuk hasonló írások még használatban voltak (a szogd „régi levelek”-et Kr. u. 196-ban,⁴⁹ az 1. armazi feliratot a Kr. u. 2., a 2. armazi feliratot a Kr. u. 1. században írták). A másik fontos mozzanat, hogy egy olyan ősbécét tesz fel, amelyben nem volt meg a palatális és veláris hangok fonológiai opozíciójának írásos kifejezése. A harmadik, hogy csuvasos típusú török nyelv írására vették át először az arameus eredetű ábécét. A negyedik lényeges elem, hogy az utóbbi feltevés magában rejti azt a további kimondatlan következtetést is, hogy a „kelet-európai” rovásírásos ábécé korábbi, mint a „keleti türk” rovásírás, amely annak továbbfejlesztéséből jött létre, s így a türk rovásírások voltaképpen azonos eredetűek, egyetlen ősbécére mennek vissza és hosszú fejlődés során nyerték el ma ismert formájukat.”

„E feltevések azért jelentősek, mert szakítást jelentenek azzal az általánosan elterjedt dogmával,⁵⁰ amely szerint a „keleti türk” rovásírás csak a második türk kaganátus idején jött létre. Ezzel a dogmával szemben állást foglalt már Fr. Altheim is, aki elméletét a következőképpen foglalta össze:

„als die Hunnen seit der Mitte des 2. Jahrhunderts n. Chr., von den siegreichen Heeren der Han gedrängt, ihre Westwanderung begannen, traten sie

⁴⁷ A. Róna-Tas: On the Development and Origin of the East Turkic „Runic” Script. Acta Orient. Hung. 41 (1987) 7.

⁴⁸ A. Róna-Tas: i. m. 11-12.

⁴⁹ L. legutóbb J. Harmatta: The Date of the Sogdian „Ancient Letters”. Turfan and Tunhuang. Edited by A. Cadonna. Firenze 1992, 18-20 a korábbi irodalommal.

⁵⁰ (5) V. A. Livšic: i. m. 88 és legutóbb L. Bazin: L’ épigraphie turque ancienne de Haute-Asie (VIIIe—XIe siècle: Résultats et perspectives. CR de l’Ac. des Inscr. et Belles—Lettres 1989, 572 skk.

zunächst in der Bereich der mitteliranischen Kultur. Hier übernahmen sie, kaum vor dem 4. Jahrhundert, neben vielem anderen auch das älter-sogdische Alphabet, das sie zu einer Runenschrift umformten. Durch die Trennung der Hunnen von den in Mittelasien verbleibenden Stämmen der Osttürken schlug im Westen und in Osten, nach anfänglicher Gemeinsamkeit, die Runenschrift verschiedene Wege ein. Das Ergebnis liegt in den bulgarischen Inschriften des 9. Jahrhunderts einerseits, den um hundert Jahre älteren alttürkischen Inschriften andererseits vor.”⁵¹

(Vagyis: „amint a hunokat a Kr. után a 2. század közepe óta, a diadalmas Han sereg kiszorította, nyugatra vándorlásuk megkezdődött, először a középiráni kultúra területére mentek. Itt vették át, alig a 4. század előtt, többek közt az ó-szogd ábécét is, s egy runaíráshoz átalakították. A hunok szétválásuk után Közép-Ázsiában időzve a keleti törökök törzseit legyőzve, nyugaton és keleten, a közös kezdet után tértek a rovásírást különböző utjaira. Az eredmény részben a 9. századi bulgár feliratokban, más részben a száz évvel idősebb ótörök feliratoknál kézenfekvő.”)

E merész feltevés meggyőző logikáját a kutatás elismerte,⁵² azonban a nagyszentmiklósi kincs feliratainak sikertelen megfejtése,⁵³ amelyre az elmélet támaszkodott, továbbá hun rovásírási feliratok hiánya és a szogd „Régi levelek” és a nagyszentmiklósi kincs feliratai és a keleti türk feliratok közötti több évszázados időköz, amelyből rovásírási leletek nem voltak ismeretesek, kétséget keltettek az elgondolás helyességével szemben.⁵⁴

Az utóbbi évek kutatásai számos új rovásírási feliratot hoztak napvilágra s ma már több kérdésben világosabban látunk. Kétségtelenné vált, hogy azoknak a kutatóknak van igazuk, akik a „keleti türk” rovásírás létrejöttét a második türk kaganátus előtti korszakba teszik. A fergánai rovásírási feliratok és az avar rovásírás emlékei jóval korábbi időkből származnak s jelentősen leszűkítik azt az időközt, amely a „Régi szogd levelek” vagy az armazi feliratok kora és a „keleti türk” rovásírási emlékek közt korábban fennállott.⁵⁵

⁵¹ Fr. Altheim: Hunische runen. Először önállóan (Halle 1948), majd Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum. I. Halle/Saale 1948, 195 skk., az idézet a 224. lapon.

⁵² H. Jensen: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin 1958, 400.

⁵³ Kritikájára l. Harmatta J.: Arch Ért. 77(1950) 59-60).

⁵⁴ L. Jensen: i.h.

⁵⁵ Harmatta János: Az avarok nyelvének kérdéséhez. Ant. Tan. 30(1983) 71-84, Türk rovásírási feliratok Kelet-Európában. Ant. Tan. 30 (1983) 85-99, Egy avar méltóságviselő pecsétgyűrűje. Ant. Tan. 30 (1983) 249-256, Avar rovásírási feliratok Haithabuban. Ant. Tan 31 (1984) 261-271. A környei avarkori rovásírási felirat. Ant. Tan. 31 (1984) 100-113, A Budapesti Történeti Múzeum avar rovásírási feliratai Ant. Tan. 32 (1985-86) 46-56, Avar rovásírási tárgyfeliratok. Ant Tan. 32 (1985-86) 187-201. Újabb avar rovásírási tárgyfeliratok. Ant. Tan. 32 (1985-86) 217-226, Rovásírási feliratok avar szíjvégeken. Rovásírás a Kárpát-medencében. Szeged 1992, 21-30.

De világossá vált I. L. Kyzlasov legutóbbi munkája⁵⁶ eredményeképpen az is, hogy a „keleti türk” (nála ázsiai) és a kelet-európai (nála „eurázsiai) rovásírást nem lehet egy közös ősbécére visszavezetni. Az általa összeállított ábécék 77 rovásjele közül csak 30 egyezik a két csoportban, 47 azonban különbözik, s minthogy a „kelet-európai” („eurázsiai” rovásírástos ábécékben írt feliratok még nem tekinthetők megfejtettnek (Kyzlasov nem is adja meg a jelek hangértékét), még az sem biztos, hogy a két ábécé-csoportban egyező alakú betűknek azonos a hangértéke. A kutatás jelenlegi helyzetében sürgős feladat volna a „kelet-európai” és a „keleti türk” rovásírástos emlékek 7, illetve 11 területi csoportjában használt ábécék pontos meghatározása, mert a területi csoportok részben különböző ábécéket is jelenthetnek, sőt ugyanabban a területi csoportban (pl. a Volga-Don vidékén) olykor több, egymáshoz közelálló, de mégis különböző ábécéket használtak. Ezután kerülhetne sor az egyes rovásírástos ábécék egymáshoz való viszonyának részletes vizsgálatára és a monogenetikus vagy a polygenetikus eredet kérdésének tisztázására. Ma már ugyanis olyan mértékben megnőtt a forrásként számba vehető arameus eredetű közép-iráni írásbeliségek száma, hogy a Bajkál vidékétől az Urálig terjedő hatalmas területen bárhol átvehetett egy török törzs egy arameus eredetű iráni ábécét. (Róna-Tas András is egy eddig még nem ismert arameus eredetű ábécéből származtatja a „keleti türk” rovásírást, illetve annak ősbécéjét). Ma, mikor tudjuk, hogy a Yüeh-chih-k már Kr. e. 3. században a Kharosthī közvetítésével fejlett arameus eredetű írásbeliséggel rendelkeztek, a lehetőség a török törzsek számára is adva volt, hogy a „keleti türk” rovásírás 11 s a „kelet-európai” rovásírás 7 előfordulási területének bármelyikén a velük szomszédos iráni népek egyikétől annak arameus eredetű írását átvegyék.

Ezért bizonyára fennáll a lehetősége annak, hogy a török törzsek által használt rovásírások több különböző forrásra mennek vissza s nem egyetlen ősbécé leszármazottai. Ennek a tárgyi feltételei az arameus ábécének a Kr. e. 5. században Közép-Ázsiában történt megjelenése és a belőle származó iráni írásoknak a Kr. e. 2. századtól kezdődő kifejlődése révén megvoltak. Éppen ezért figyelmet érdemel N. Ishjamtsnak az a feltevése, hogy a Noin Ula-i, transzbajkáliai és egyéb mongóliai hsiung-nu leletek tárgyain talált rovásírástos jelek a későbbi „keleti türk” rovásírás előzményei lehetnek.⁵⁷

Ishjamts (Isdzsamc) közléséből és táblázataiból⁵⁸ sajnos nem derül ki, hogy a hsiung-nu (hun) lelettárgyakon csak egyes jelek fordulnak elő, vagy jelcsoportok is megfigyelhetők. Kétségtelen, hogy az általa összegyűjtött és táblázatokba rendezett anyag heterogén. Vannak köztük jelek, amelyek világosan kínai írásje-

⁵⁶ I. L. Kyzlasov: Sphere of Application of the 8th–10th Centuries Steppe-Runic Alphabets. The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Edited by Bruno Genito. Napoli 1994, 619-631.

⁵⁷ N. Ishjamts: Nomads in eastern Central Asia. History of Civilizations of Central Asia. Vol. II The development of sedantary and nomadic civilizations: 700 B. C. to A. D. 250. Editor János Harmatta. UNESCO Raris 1994, 161-169, különösen a 165-167 lapokon.

⁵⁸ N. Ishjamts: i. m. Fig. 5-6 a 166. lapon.

leket utánoznak, de vannak olyanok is, amelyek alakja eléggé pontosan egyezik a „keleti türk” rovásírás betűivel. Ezek a következők (1.) kép): a, o/u, ¹b, ič, Onč, ²d, ¹γ, ük/kü, oq, ²l, On, Ont, ¹r, ²r, ²t.

HANGÉRTÉK	ISHJAMTS	JENISZEJI	VASIL'EV SORSZÁMAI
a	∩	∩	1/1
o/u	∨	∧	4/9
¹ b	∪	∪	6/9
ič	⋈	Ψ	36/7
nč	∞	∞	28/1
² d	X	X	9/1
¹ γ	∩	∩	10/10
ük	∞	∞	19/2
oq	↓	↑↓	17/1—2
² l	Υ	Υ	21/1
ŋ	◇	◇	27/7
nt	○	○	22/1
¹ r	∩	∩	30/11
² r	∩	∩	31/1
² t	∩	∩	35/12

1. kép. Hsiung-nu és „keleti türk” rovásjelek összehasonlító táblázata. Jelmagyarázat: Ishjamts = hsiung-nu rovásjelek Ishjamts összeállítása alapján, Vasil'ev = D. D. Vasil'ev: Корпус тюркских рунических памятников бассейна Енисея. Leningrad 1983, 7 lapon közölt rovásjel-táblázatának sorszámai

Hogy egyes hsiung-nu (hun) rovásjelek tengelye 90°-kal vagy 180°-kal is eltér a „keleti türk” rovásírás betűitől, arra mutat, hogy a táblázatban szereplő jelek magányos rovásbetűk voltak s így nem tudta valóságos helyzetüket helyesen meghatározni. Vonatkozik ez elsősorban az ⁰nč, és az ük/kü rovásjelekre, amelyek tengelye 90°-kal tér el a „keleti türk” rovásírásban megszokottól, mert egyébként 180°-os eltérés más rovásjeleknél a jenyiszeji feliratokban is előfordul. Jelcsoportok közlésének hiánya bizonyíthatatlanná teszi azt a különben kézenfekvőnek látszó feltevést is, hogy a „keleti türk” rovásírással egyező hsiung-nu írásjelek azonos hangértékűek voltak. Nyilvánvalóan meg kell várnunk, míg bőségesebb forrásanyag alapján e kérdésekhez komolyan hozzájárulhatunk.”

— Eddig idéztük a különböző feltevéseket az ótörök írásról. Meglehetősen sokféle elképzelés, feltevés létezik. Mind mélyreható, *történeti összehasonlító jeltörténeti bizonyítás* nélkül. A szerzők nem foglalkoztak írástörténettel, mert akkor „magányos rovásbetűk” kifejezést nem írnak le. „Magányos rovásjelek” csak piktogramok lehetnek. Jelentésük volt, nem hangértékük. Betűként értelmezhetetlenek.

Ishjamts (Isdzsamc) táblázatban (1. kép) hibásan, pontatlanul vannak idézve az írásjelek rajzai és ótörök hangértékei. Vasil’ev: 1/1: *a* és *ä* hangértéke van. Vasil’ev: 6/9: ISHJAMTS jele nem azonos a Jenyiszeji *b*¹ hangértékű betűvel, mert rajza a székely ’*o*’ hangértékű betű ideogramma előzményével azonos. Vasil’ev a már rontott (romlott) 10/10: ᳵ ᳶ ᳷¹ hangértékű betűk rajzát ábrázolja, nem az „eredeti” rajzát: ’*o*’; Vasil’ev: 17/1-2 betűk hangértéke: *oq*, *uq* és a fordítottja: *qo*, *qu*; Vasil’ev: 22/1: jenyiszeji *nt* hangértékű betűjének helyes rajza: ; Vasil’ev: 30/11: *r*¹ és 35/12 *t*² hangértékű betűinek rajza hun nem lehet, csak ótörök, mert a *N* ’*rét*’ piktogram eredeti rajza a koraavar régészeti leleteken még nincs kettéosztva. Az orhoni „Del Uul” feliraton, valamint a jenyiszeji „Chaa-Hol” XI (e-23) jelű feliraton is láthatjuk még eredeti rajzát. A kettéosztott felső rajzrész akrofoniás *r*¹ hangértékű, az alsó rajzrész a (’*tariylay*, mező’ jelentésű szóból képzett) akrofoniás *t*² hangértékű betű. (L.: Szekeres 2008, No. 22, valamint 203 és 206. old.).

Téves az is, hogy a fergánai ótörök írásemlékek „jóval korábbiak”. A Language Committee of Ministry of Culture and Information of RK „Türük Bitig” adatbázisában a „The inscription on a hum of Fergana” (Egy fergánai felirat sugallata) „Teljes szöveges információk” –ban В. А. Булатова: „Рууическая надпись на хуме из ферганы” c. orosz nyelvű tanulmányában a következőket írja: „A tárgyak keltezhetőségét összességükben a VII. – VIII. századba datálhatjuk, amint beigazolódik numizmatikai anyaggal.” Valamint: „A kutatók vizsgálatai szerint ezek mind a VII. – VIII. századba dátumozhatók.” (!)

A pénzérmék lehetnek későbbiek is a tárgyak mellett. Sőt! Az alábbi felirattörödék (jobbról) 4. és 5. betűje már teljesen rontott (romlott) rajzú, így inkább a VIII. századba, vagy még későbbre keltezhető:

Булатова В.А. Руническая надпись на хуме из Ферганы.

Róna-Tas András jó meglátásai mellett, szintén csak ábécé(k) átvételével próbálja levezetni az ótörök írás történetét, miként az (kellő írástörténeti felkészültség híján!) általános a nemzetközi szakirodalomban.

A mongóliai kőrajzok magányos (kínai eredetű) hun piktogramjaiból, a kínai szomszédságból adódó kínai piktogramokból alkotott ótörök ábécé lehetősége fel sem merül gondolatvilágában. Pedig a (Han-kori) kínai piktogramokkal egyező hun és ótörök betűformák alapján nyilvánvaló lehetne.

A történelmi forrásadatok szerint a kínaiak leveleket váltottak a hunokkal. Megtanultak a hunok „kínai módra” írni, mert más írással levelezni a kínaiakkal nem lehetett. A hun és koravar régészeti leleteken — az első ótörök feliratoknál időrendben hamarabb — már ott látjuk a kínai szomszédságból származó székel és ótörök betűk rajzainak piktogram és ideogramma előzményeit! (L.: Szekeres 2008, 182 – 214.) A hun fejdíszén (koronán) is a hun tájoló ideogramákat. (L.: Szekeres 2008, 56-59.)

Harmatta János 1997-ben publikált (A türk rovásírás legkorábbi emlékei, Antik tanulmányok, 1997.) kutatástörténeti tanulmányából látjuk, hogy a XX. század végéig alig változott a szerzők egymástól átvett és láncszerűen továbbított felfogása, amely szerint az ótörök rovásírás az arámi írásból származik szög közvetítéssel. Csupán — megadva a lehetőségét, hogy: „a török törzsek által használt rovásírások több különböző forrásra mennek (mehetnek) vissza s nem egyetlen ősbécé leszármazottai.” Pedig Wilhelm Thomsen már 1893-ban javasolta a kínai „tamgákból” történő származtatást, és előfordultak a brahmi eredetre utaló vélemények is.

A tévedések alapvető oka: a kellő rendszeres, elmélyült írástörténeti felkészültség hiánya. Minden tudomány az ismeretek rendszerezett felhalmozásán alapul, amit ismerni kell (kéne!) a kutató(k)nak.

— Ótörök történeti összehasonlító jeltörténeti kutatásaim elsősorban az orhoni és jenyiszjei ábécé történetére, és más keleti ótörök felirattípusok betűire terjedtek ki oly mértékben, amennyire a legrégebbi, — még hiteles —

nikolsburgi ábécé betűinek történeti összehasonlító egyeztetéseihez szükséges volt.

Az ótörök és székely betűk történeti összehasonlító jeltörténeti vizsgálata során az alábbi „genetikus” írástörténeti összefüggések állapíthatók meg:

1./ Megerősíthetjük az alább definiáltakat:

„Nowadays there is more-or-less consensus on a few points concerning the origin of writing. First of all, writing was invented independently in at least three places, Mesopotamia, China, and Mesoamerica. Recent discoveries might also provide evidence that writing was invented in Egypt and Indus independently of Mesopotamia.

Furthermore, the concept of „evolved-ness” prevalent in the monogenesis theory is refuted in the modern view. No type of writing system is superior or inferior to another, as the type is often dependent on the language they represent.” (Ancientscripts. Writing Systems)

„Ma többé-kevésbé konszenzus van az írás eredetének néhány pontjára vonatkozóan. Először is, az írást egymástól függetlenül legalább három helyen, Mezopotámiában, Kínában és Közép-Amerikában találták fel. A legújabb felfedezések azt is bizonyítják, hogy Egyiptomban és az Indusnál az írás független volt Mezopotámiától. Továbbá, „kialakulásuk” koncepciójában gyakori a monogenézis elmélet modern cáfolata. Nincs jobb, vagy rosszabb típusú írásrendszer, mivel az írás típusa függ a nyelvtől, amit képviselnek.” (Régi írások. Írásrendszerek.)

Az első jelentős piktográfiák (képírások) azonos jelentésű, de különböző rajzai bizonyítják, hogy közöttük történetükben összefüggés, kapcsolat nem volt. Lásd: „Bronzkori magyar írásbeliség” (Varga Géza 1993, 196): „Különböző képírások néhány „azonos” képjele (Gelb nyomán).”

	SUMERIAN	EGYPTIAN	HITTITE	CHINESE
MAN				
KING				
DEITY				
OX				
SHEEP				
SKY				
STAR				
SUN				
WATER				
WOOD				
HOUSE				
ROAD				
CITY				
LAND				

— A példaként „azonosnak” citált képjelek rajzai épp különbözőségüket bizonyítják, mert egymástól független képírások azonos jelentésű, de rajzaikban különböző képzetvilágú alkotók képjelei!

„Azonos” csak az, ami egybevágó, egyforma, egyező, stb. Ezekről pedig a jelentésük — és két véletlenszerű (L.: wood) rajzjegyezésen kívül más azonosság el nem mondható. Alkotóik egymástól függetlenül, a saját elképzelésük szerint rajzolták egykor az azonos jelentésű képjeleket. Csak a Nap (Sun) és a csillag (star) rajzai hasonlítanak egymásra, mert ezeknek mindenütt teljesen azonos a látványuk.

A táblázatban a kínai ’Nap’ piktogram „modern” (mai) rajzának összevetése a több ezer éves piktogramokkal, több mint hiba. (L.: Karlgren 1957, No. 404.)

Ezért nincs történeti összefüggés a különböző képírások „azonos” képjelei (piktogramjai), és a belőlük képzett betűk (és ábécék) között még akkor sem, ha rajzuk később azonos formára egyszerűsödött!

„Rokonságban” csak az azonos piktográfia (képírás) azonos képjeléből (piktogramjából) képzett betűk vannak még akkor is, ha a belőlük különböző „betűképző nyelveken” képzett betűk hangértékei különböznek is egymástól, e nyelvek szerint megnevezett jelentések szavaiból képzett hangértékek szerint. A betűk legkorábbi rajza mindig egyezik azzal a piktogrammal, amelyből betűt képeztek.

„HITTITE” (hettita) képírás nem létezett, mert a hettiták az akkád ékírást vették át. Ami a táblázatban HITTITE, azt csak régen hitték hettitának, de nem más, mint az anatóliai luwi nyelvet beszélő nép hieroglifái. Szavakat és szótagokat jelöltek. Főként pecsétnyomókon maradtak fenn Kr. sz. e. 1400-tól 700-ig, míg a hettita ékírás már korábban: Kr. sz. e. 1700-tól 1100-ig — a luwi hieroglifákkal „párhuzamosan” létezett.

— Az emberiség nyelvei az emberi közösségek beszédhangokból épült kommunikációs eszközeiként jöttek létre. A képírások (piktográfiák) pedig az emberi közösségek olyan közmegegyezésen alapuló „kommunikációs termékei”, amelyek egymástól függetlenül ott jöttek létre, ahol a környezetüknél kedvezőbb körülmények a gyorsabb gazdasági-társadalmi fejlődést elősegítették. Ahol hiánya már a további fejlődés gátjává vált. Ezért betűírássá is csak kedvező körülmények között fejlődtek.

Rajtuk kívül számos olyan írás és íráskezdemény is létezett, amelyek nem voltak (nem lehettek) hatással tágabb környezetükre, ezért nem tudtak széleskörűen elterjedni, fejlődni. Közéjük tartoztak a krétai, vagy a luwi nyelven alkotott hieroglifák is épp úgy, mint a Tordos-Vincsa-kultúrában, — vagy Visokoban, vagy a Glozelben fellelt jelek és karcolatok, amely utóbbiak jelentését és alkotóik nyelvét sem ismerjük. És valószínű, hogy nem is fogjuk megismerni, mert történeti összehasonlító jeltörténeti egyeztetésük az alapvető nyelvi és írástörténeti összefüggéseket bizonyító szakirodalmi adatok hiányában nem lehetséges.

Megmaradnak a laikusok örök kedvenceinek, mert egyező, vagy hasonló jelformák rajzainak parttalan összevetéséhez, jelentések, hangértékek ráfogásaihoz nyelv és írástörténeti felkészültség sem szükséges.

— A gazdasági-társadalmi fejlődésben élen járó népektől a velük szomszédos népek vették át írásukat (írásjeleiket), ha fejlettségük folytán átvételére (befogadására) már alkalmassá váltak. Másik fő módja az írás „terjedésének” a kereskedelmi kapcsolatokon alapult. Gondoljunk csak a protosínaiból származó föníciai írás szerepére a mediterráneumban, vagy a brahmi szótag-ábécé szisztema terjedése Ázsiában, ahol különösen jól figyelhetők meg az írás „szomszédoló” és kereskedelmi kapcsolatokkal történt „terjedése”. Pl.: a görög Euboean írásváltozat átvétele az etruszk, majd a latin írásba, a latinból pedig a különböző európai nyelvekhez honosított mai változatokig. Vagy a mássalhangzókon alapuló brahmi szótagírás típusok változatait.

A sémi törzsek olyan egyiptomi hieroglifák képeit vették át jelentésükkel együtt betűk alkotására, amelyek nyelvükön megnevezve mássalhangzóval kezdődtek. Ezek kezdőhangjaival alkották meg a csak mássalhangzókat jelölő „proto-sinai” ábécét, amelyből a szintén csak mássalhangzókat jelölő, de már egyenes és szögletes vonalakra tovább egyszerűsített föníciai, arámi és görög írás betűi származtak.

Az arámi írás még nem jelölte a magánhangzókat, csak helyét és „minőségét” (hosszúságát).

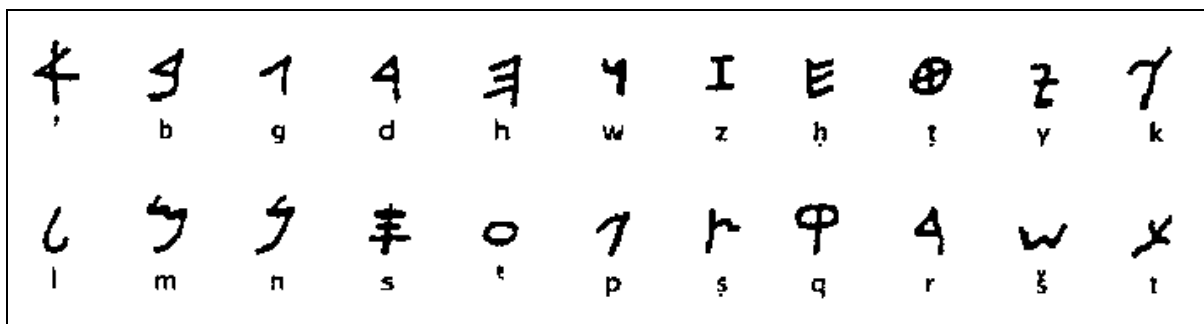
A már magánhangzókat is jelölő görög írás a föníciaiból származik, és a görögön át a többi elterjedtebb írás Európában a ma használatos „görög és latin alapú” modern írásokig.

A szogd írás az arámiból származó kurzív szír estrangela átvételén alapszik. Ezért, és más okok miatt is:

Az arámiból az ótörök írás nem származhat!

1/a. Az arámi írás használatának megszűntét hét évszázad választja el az orhoni ótörök ábécé alkotásától! Bármilyen közvetlen, vagy közvetett írástörténeti kapcsolat lehetősége már régen elmúlt!

A proto-sinai írásból származó arámi ábécé betűi (Kr. sz. e. 10. szd. – Kr. sz. u. 1. szd.) — már jelentős részben — egyenes és szögletes vonalakra egyszerűsödött rajzú betűkből álltak:

— amelyekből a szír kurzív (folyóírás) estrangela („kerek”) betűi származnak. A szír estrangela betűk közül a *g*, *z*, *p*, *l* rajza még némi hasonlatosságot mutat, és hangértékük is azonos az arámival. Ezt vették át nyelvükre és eltérő hangrendszerükre alkalmazva a szogdok úgy, hogy a betűk „még kurzívabbak” lettek. Csak írásirányuk egyező az arámival, ami származási érvként „súlytalan”, mert a proto-sinai írás változó irányú volt, de a belőle származó föníciait, arámit már jobbról balra írták; a föníciaiból származó ógörög változó irányú volt, de a belőle származó etruszkot jobbról balra, míg a latint már balról jobbra írták.

A kurzív estrangela írás Kr. sz. u. az első század elején jelent meg. A nyugati jakobita szerto ág Kr. sz. u. a 8. században, a nesztoriánus keleti ág pedig kb. Kr. sz. u. a 12. században.

Vessük össze a baloldali táblázatban a kurzív szír ábécé betűinek rajzait az arámi, a jobboldali táblázat kurzív szogd final (befejező), medial (középtidejű) és

initial (kezdeti) betűit az ótörök betűkkel:

	Estrangela	Serto	Nestorian		Estrangela	Serto	Nestorian
a	Ⲁ	ⲁ	Ⲃ	l	Ⲍ	ⲍ	Ⲏ
b	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	m	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
g	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	n	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
d	Ⲓⲓ	Ⲓⲑ	ⲒⲔ	s	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
h	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	ⲑ	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
w	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	p	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
z	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	s	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
h	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	q	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
t	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	r	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
y	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	ⲑ	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ
k	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	Ⲓⲑ	ⲑ	Ⲍⲓ	Ⲍⲑ	ⲌⲒ

	final	medial	Initial		final	medial	Initial
a, ε				s			
γ, κ, ρ				š			
g, k				z, ž			
l, y, Γ, e, ē				n			
r				b, p			
l				v, β			
t				w, u, ū, o, ō			
δ, θ				m			
č, j				h (final)			

Mint minden „kurziválás”, az arámiból származó szír és szogd kurzív írás is egyirányú írástörténeti folyamat! A kurzív szogd betűkből a vonalas arámi (vagy ótörök!) betűket már rekonstruálni sem lehet, mert rajzaik „köszönő viszonyban” sincsenek egymással. Ezért a kurzív szogd írás betűiből az ótörök betűket sem lehet származtatni. Laikus, írástörténeti abszurdum! L. az orhoni és jenyiszeji ábécé betűit:

Orchon	Jenissei	Lautwert	Orchon	Jenissei	Lautwert
↵	↵ 5 X	a (ä)	➤	➤	m
↑	⌘	e	⌘	⌘	n ¹
↑	†	i ī	𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	n ²
> ʒ	>	o u	ʒ	ʒ ʒ ʒ ʒ	ŋ
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢	ō ü	𐰢	𐰢	n _j
0	0 0	j ¹	3	2 3 3 3	nč nǵ
99	p	j ²	☺ ☺		nt nd
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢 𐰢	b ¹	1	1	p
𐰢 𐰢	𐰢	b ²	𐰢 𐰢	N	q ¹
λ	λ	č ğ	Δ		qī qī
Υ	Υ	č ² ğ ²	↓	↑	oq uq qo qu
𐰢	𐰢 N	d ¹	4	4 4 4	r ¹
X	X	d ²	𐰢	𐰢	r ²
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	ɣ ¹	4 𐰢	𐰢 𐰢	s ¹
𐰢	𐰢 𐰢 𐰢	g ²	1	1	s ²
𐰢	𐰢 𐰢	k ²	𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	š
𐰢 𐰢	B B	ök ük kō kū	𐰢 𐰢	𐰢	t ¹
J	↓ ∨	l ¹	hh	hh 4	t ²
Y	Y	l ²	𐰢 𐰢	4 𐰢 𐰢	z
M		ld lt			

Az egymástól független piktográfiákból (képírásokból) létrejött írástörténeti kultúrkörök (íráscsaládok) írásainak jellemző sajátosságait *csak a „forrásig” visszamenő, történeti összehasonlító jeltörténeti vizsgálatukkal lehet megállapítani*, mert az írástörténeti kultúrköröket több közös írástörténeti jelenség is jellemzi. Ezért mindig az íráscsaládokra jellemzőket kell történeti összehasonlító módon összevetni.

(e)/č(ü)/m(ü)z — szótagot alkotnak.

b./ A szótagok magánhangzói lehetnek mássalhangzók előtt: $ol^1/(u)r^1/t(u)m$; és mássalhangzók után: $j^1(a)/m(i)$; $j^2\ddot{u}/g^2(\ddot{u})/r^2\ddot{u}$. Épp úgy, mint (az „árulkodó”) szótag betűk esetében, ahol a hangzókat felcserélték: $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$; oq , qo ; uq , qu .

c./ Az ótörök írás egy megreformált bráhmii típusú szótagírás, mert:

a magas hangrendű $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$, és a mély hangrendű oq , qo ; uq , qu szótagbetűk konkrétan utalnak az ótörök írás (brahmihoz hasonló) szótagírás szótagbetűinek típusára, mert szótag hangértékű betűk az arámi és az abból le-származott írásokban nem léteznek.

d./ Az orhoni betűalkotó(k) a magas és mély hangrendű szótagok alkotásához a magánhangzók hangrendjével harmonizáló mássalhangzókat alkotott (alkottak). Kivételek az orhoni semleges hangrendű \check{c} , \check{g} és az m , η , p , \check{s} , z betűk, amelyek többnyire a szavak végén, a toldalékok írásához voltak rendelve, ezért mindkét hangrenddel harmonizálnak. Pl.: $+m\ddot{u}z$; $+m\ddot{i}\check{s}$; $+m\ddot{i}\check{s}$; $+tum$; $+ma$; $+i\check{c}$; $+ip$; $+z+i$; $+i\check{m}$; $+up$; $+i\check{c}a$; $+i\check{z}$. Stb.

e./ Az orhoni ótörök betűalkotó(k) írásreformja abban állt, hogy a jelölt, vagy jelöletlen („bújtatott”) magas, vagy mély hangrendű magánhangzók úgy alkottak a magas, vagy mély hangrendű mássalhangzókkal szótagokat, hogy a mássalhangzók betűit nem kellett „brahmi módra”, a magánhangzók ligatúraszerű mellékjeleivel jelölve bővíteni. A mássalhangzók által jelölt hangrendben a velük szótagot alkotó magas, vagy mély hangrendű magánhangzók kiírása (jelölése) is többnyire elhagyható lett. Mindig jelöletlenek („bújtatottak”) a két mássalhangzó között, velük azonos hangrendű magánhangzók. Pl.: $-\gamma^1(a)n^1$; $-y^1(a)\gamma^1$; $-q^1(a)\check{c}$; $-d^1(u)n^1$; $-l^2(e)r^2$; $-r^2(\ddot{u})g^2$; $-r^2(\ddot{u})t^2$. Kivételek a szóvégi magánhangzók, amelyek mindig kiírtak (jelöltek), és egyes esetekben a szavak elején szótagot alkotó, vagy szókezdő magánhangzók is, pl.: $e/g^2(i)r^2/(i)p$; $\ddot{o}/z(\ddot{u})m$; $it^2/d^2(i)m$; $ol^1/q(a)n^1$.

Az „íráreform” lényege az, hogy nem változott a mássalhangzók betűinek rajza! Így lényegesen könnyebben lehetett megtanulni az írásmódot és az így „írt” szöveg olvasását, mint a mássalhangzók magánhangzók mellékjeles rajzaival ligatúraszerűen jelölt brahmi szótagokat. A jelöletlen („bújtatott”) magánhangzók a mássalhangzók rajzának változtatása nélkül is (hangrendjükben) jelölték a szótagot. Pl.: $q^1(a)$, $t^1(a)$, $s^1(a)$, $(a)s^1$, $(u)r^1$, $(i)r^2$, $g^2(\ddot{u})$, $d^2(\ddot{u})$, $(\ddot{u})t^2$, $t^2(\ddot{o})$, stb.

Kivételek a szótagírás szisztémára „árulkodó”, már eleve magas hangrendű: $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$, és a mély hangrendű szótagbetűk: oq , qo ; uq , qu ; valamint az lt , ld , $n\check{c}$, $n\check{g}$ mássalhangzók kapcsolatát jelölő betűk.

f./ Az ótörök típusú szótagírás jobban alkalmazható a steppei (fa, kő) íráshordozókhoz a brahmi írásmódnál, mert nem változott a betűk egyszerű, jól róható vonalas jellegű rajza. Nem kellett a mássalhangzók magánhangzókkal alkotott szótagjaihoz ligatúraszerű, „kis mellékjeles” betűket alkotni, amelyek rovás-pálcákra nem is róhatók.

g./ Amennyiben az arámi szisztémát vették volna át, az ótörök írás az ótörök nyelv hangrendi illeszkedése miatt nagy valószínűséggel a görög alfabétikus írástípusba fejlődhetett volna.

De nem így történt. Okait jól mutatják az ótörök írás előzményei, a szogd és brahmi (?) típusú orhoni feliratok próbálkozásai. A kurzív szogd és mellékjeles brahmi betűket rováspálcákra nem, vagy nehezen lehet róni, és nehéz olvasni. Még nehezebben lett volna alkalmazható steppei használatra a több száz piktoqram megtanulását igénylő, bonyolult szisztémájú kínai piktoográfia.

A hun és koraavar régészeti leleteken látható piktoqramok tanúskodnak róla, hogy csak az egyszerűbb rajzú 'üst', 'rét', stb. piktoqramok maradtak használatban. Ezért az ótörök betűk alkotásához a már hunok által használt kínai piktoqramokat, és a teknős jelcsalád hun ideogrammaikat használták fel, mert többnyire egyenes és szögletes vonalakból álló formáik alkalmasak voltak egy steppei írás alkotásához.

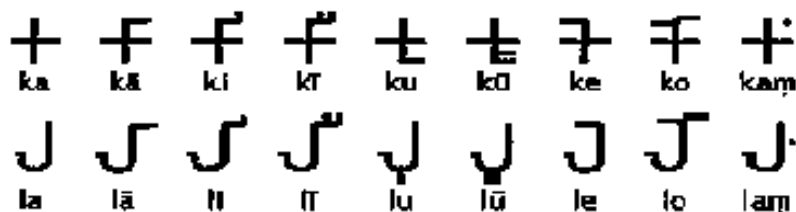
1/c. Az ótörök írás brahmihoz hasonló szisztémáját olyan írástörténeti előzményekben találjuk meg, amelyek korábban már (sikertelenül) léteztek az ótörök írás alkotásának orhoni helyszínén. Ilyen volt: a VI.-VII. századba datált Tatpar (Kutlug) kagan és a Huis Tolgoy emlékmű feliratok feltehető brahmi-kharosthi-szerű (?) írása. Amelyek ma több okból is olvas(hat)atlanok.

1/d. A brahmi írás eredetéről többféle elmélet létezik a nemzetközi szakirodalomban. Egyik az arámiból történt származás. Ez időrendben is feltehető. Betűátvétel esetén (talán) néhány brahmi betű egyszerűsített rajza és hangértéke is egyeztethető arámi betűkkel. Pl.: arámi: 𐤀 'a', brahmi: 𑀀 a; arámi: 𐤂 g, brahmi: 𑀂 ga; arámi: 𐤄 𐤅 𐤆 𐤇 𐤈 𐤉 𐤊 𐤋 𐤌 𐤍 𐤎 𐤏 𐤐 𐤑 𐤒 𐤓 𐤔 𐤕 𐤖 𐤗 𐤘 𐤙 𐤚 𐤛 𐤜 𐤝 𐤞 𐤟 𐤠 𐤡 𐤢 𐤣 𐤤 𐤥 𐤦 𐤧 𐤨 𐤩 𐤪 𐤫 𐤬 𐤭 𐤮 𐤯 𐤰 𐤱 𐤲 𐤳 𐤴 𐤵 𐤶 𐤷 𐤸 𐤹 𐤺 𐤻 𐤼 𐤽 𐤾 𐤿 𐥀 𐥁 𐥂 𐥃 𐥄 𐥅 𐥆 𐥇 𐥈 𐥉 𐥊 𐥋 𐥌 𐥍 𐥎 𐥏 𐥐 𐥑 𐥒 𐥓 𐥔 𐥕 𐥖 𐥗 𐥘 𐥙 𐥚 𐥛 𐥜 𐥝 𐥞 𐥟 𐥠 𐥡 𐥢 𐥣 𐥤 𐥥 𐥦 𐥧 𐥨 𐥩 𐥪 𐥫 𐥬 𐥭 𐥮 𐥯 𐥰 𐥱 𐥲 𐥳 𐥴 𐥵 𐥶 𐥷 𐥸 𐥹 𐥺 𐥻 𐥼 𐥽 𐥾 𐥿 𐦀 𐦁 𐦂 𐦃 𐦄 𐦅 𐦆 𐦇 𐦈 𐦉 𐦊 𐦋 𐦌 𐦍 𐦎 𐦏 𐦐 𐦑 𐦒 𐦓 𐦔 𐦕 𐦖 𐦗 𐦘 𐦙 𐦚 𐦛 𐦜 𐦝 𐦞 𐦟 𐦠 𐦡 𐦢 𐦣 𐦤 𐦥 𐦦 𐦧 𐦨 𐦩 𐦪 𐦫 𐦬 𐦭 𐦮 𐦯 𐦰 𐦱 𐦲 𐦳 𐦴 𐦵 𐦶 𐦷 𐦸 𐦹 𐦺 𐦻 𐦼 𐦽 𐦾 𐦿 𐧀 𐧁 𐧂 𐧃 𐧄 𐧅 𐧆 𐧇 𐧈 𐧉 𐧊 𐧋 𐧌 𐧍 𐧎 𐧏 𐧐 𐧑 𐧒 𐧓 𐧔 𐧕 𐧖 𐧗 𐧘 𐧙 𐧚 𐧛 𐧜 𐧝 𐧞 𐧟 𐧠 𐧡 𐧢 𐧣 𐧤 𐧥 𐧦 𐧧 𐧨 𐧩 𐧪 𐧫 𐧬 𐧭 𐧮 𐧯 𐧰 𐧱 𐧲 𐧳 𐧴 𐧵 𐧶 𐧷 𐧸 𐧹 𐧺 𐧻 𐧼 𐧽 𐧾 𐧿 𐨀 𐨁 𐨂 𐨃 𐨄 𐨅 𐨆 𐨇 𐨈 𐨉 𐨊 𐨋 𐨌 𐨍 𐨎 𐨏 𐨐 𐨑 𐨒 𐨓 𐨔 𐨕 𐨖 𐨗 𐨘 𐨙 𐨚 𐨛 𐨜 𐨝 𐨞 𐨟 𐨠 𐨡 𐨢 𐨣 𐨤 𐨥 𐨦 𐨧 𐨨 𐨩 𐨪 𐨫 𐨬 𐨭 𐨮 𐨯 𐨰 𐨱 𐨲 𐨳 𐨴 𐨵 𐨶 𐨷 𐨸 𐨹 𐨺 𐨻 𐨼 𐨽 𐨾 𐨿 𐩀 𐩁 𐩂 𐩃 𐩄 𐩅 𐩆 𐩇 𐩈 𐩉 𐩊 𐩋 𐩌 𐩍 𐩎 𐩏 𐩐 𐩑 𐩒 𐩓 𐩔 𐩕 𐩖 𐩗 𐩘 𐩙 𐩚 𐩛 𐩜 𐩝 𐩞 𐩟 𐩠 𐩡 𐩢 𐩣 𐩤 𐩥 𐩦 𐩧 𐩨 𐩩 𐩪 𐩫 𐩬 𐩭 𐩮 𐩯 𐩰 𐩱 𐩲 𐩳 𐩴 𐩵 𐩶 𐩷 𐩸 𐩹 𐩺 𐩻 𐩼 𐩽 𐩾 𐩿 𐪀 𐪁 𐪂 𐪃 𐪄 𐪅 𐪆 𐪇 𐪈 𐪉 𐪊 𐪋 𐪌 𐪍 𐪎 𐪏 𐪐 𐪑 𐪒 𐪓 𐪔 𐪕 𐪖 𐪗 𐪘 𐪙 𐪚 𐪛 𐪜 𐪝 𐪞 𐪟 𐪠 𐪡 𐪢 𐪣 𐪤 𐪥 𐪦 𐪧 𐪨 𐪩 𐪪 𐪫 𐪬 𐪭 𐪮 𐪯 𐪰 𐪱 𐪲 𐪳 𐪴 𐪵 𐪶 𐪷 𐪸 𐪹 𐪺 𐪻 𐪼 𐪽 𐪾 𐪿 𐫀 𐫁 𐫂 𐫃 𐫄 𐫅 𐫆 𐫇 𐫈 𐫉 𐫊 𐫋 𐫌 𐫍 𐫎 𐫏 𐫐 𐫑 𐫒 𐫓 𐫔 𐫕 𐫖 𐫗 𐫘 𐫙 𐫚 𐫛 𐫜 𐫝 𐫞 𐫟 𐫠 𐫡 𐫢 𐫣 𐫤 𐫥 𐫦 𐫧 𐫨 𐫩 𐫪 𐫫 𐫬 𐫭 𐫮 𐫯 𐫰 𐫱 𐫲 𐫳 𐫴 𐫵 𐫶 𐫷 𐫸 𐫹 𐫺 𐫻 𐫼 𐫽 𐫾 𐫿 𐬀 𐬁 𐬂 𐬃 𐬄 𐬅 𐬆 𐬇 𐬈 𐬉 𐬊 𐬋 𐬌 𐬍 𐬎 𐬏 𐬐 𐬑 𐬒 𐬓 𐬔 𐬕 𐬖 𐬗 𐬘 𐬙 𐬚 𐬛 𐬜 𐬝 𐬞 𐬟 𐬠 𐬡 𐬢 𐬣 𐬤 𐬥 𐬦 𐬧 𐬨 𐬩 𐬪 𐬫 𐬬 𐬭 𐬮 𐬯 𐬰 𐬱 𐬲 𐬳 𐬴 𐬵 𐬶 𐬷 𐬸 𐬹 𐬺 𐬻 𐬼 𐬽 𐬾 𐬿 𐭀 𐭁 𐭂 𐭃 𐭄 𐭅 𐭆 𐭇 𐭈 𐭉 𐭊 𐭋 𐭌 𐭍 𐭎 𐭏 𐭐 𐭑 𐭒 𐭓 𐭔 𐭕 𐭖 𐭗 𐭘 𐭙 𐭚 𐭛 𐭜 𐭝 𐭞 𐭟 𐭠 𐭡 𐭢 𐭣 𐭤 𐭥 𐭦 𐭧 𐭨 𐭩 𐭪 𐭫 𐭬 𐭭 𐭮 𐭯 𐭰 𐭱 𐭲 𐭳 𐭴 𐭵 𐭶 𐭷 𐭸 𐭹 𐭺 𐭻 𐭼 𐭽 𐭾 𐭿 𐮀 𐮁 𐮂 𐮃 𐮄 𐮅 𐮆 𐮇 𐮈 𐮉 𐮊 𐮋 𐮌 𐮍 𐮎 𐮏 𐮐 𐮑 𐮒 𐮓 𐮔 𐮕 𐮖 𐮗 𐮘 𐮙 𐮚 𐮛 𐮜 𐮝 𐮞 𐮟 𐮠 𐮡 𐮢 𐮣 𐮤 𐮥 𐮦 𐮧 𐮨 𐮩 𐮪 𐮫 𐮬 𐮭 𐮮 𐮯 𐮰 𐮱 𐮲 𐮳 𐮴 𐮵 𐮶 𐮷 𐮸 𐮹 𐮺 𐮻 𐮼 𐮽 𐮾 𐮿 𐯀 𐯁 𐯂 𐯃 𐯄 𐯅 𐯆 𐯇 𐯈 𐯉 𐯊 𐯋 𐯌 𐯍 𐯎 𐯏 𐯐 𐯑 𐯒 𐯓 𐯔 𐯕 𐯖 𐯗 𐯘 𐯙 𐯚 𐯛 𐯜 𐯝 𐯞 𐯟 𐯠 𐯡 𐯢 𐯣 𐯤 𐯥 𐯦 𐯧 𐯨 𐯩 𐯪 𐯫 𐯬 𐯭 𐯮 𐯯 𐯰 𐯱 𐯲 𐯳 𐯴 𐯵 𐯶 𐯷 𐯸 𐯹 𐯺 𐯻 𐯼 𐯽 𐯾 𐯿 𐰀 𐰁 𐰂 𐰃 𐰄 𐰅 𐰆 𐰇 𐰈 𐰉 𐰊 𐰋 𐰌 𐰍 𐰎 𐰏 𐰐 𐰑 𐰒 𐰓 𐰔 𐰕 𐰖 𐰗 𐰘 𐰙 𐰚 𐰛 𐰜 𐰝 𐰞 𐰟 𐰠 𐰡 𐰢 𐰣 𐰤 𐰥 𐰦 𐰧 𐰨 𐰩 𐰪 𐰫 𐰬 𐰭 𐰮 𐰯 𐰰 𐰱 𐰲 𐰳 𐰴 𐰵 𐰶 𐰷 𐰸 𐰹 𐰺 𐰻 𐰼 𐰽 𐰾 𐰿 𐱀 𐱁 𐱂 𐱃 𐱄 𐱅 𐱆 𐱇 𐱈 𐱉 𐱊 𐱋 𐱌 𐱍 𐱎 𐱏 𐱐 𐱑 𐱒 𐱓 𐱔 𐱕 𐱖 𐱗 𐱘 𐱙 𐱚 𐱛 𐱜 𐱝 𐱞 𐱟 𐱠 𐱡 𐱢 𐱣 𐱤 𐱥 𐱦 𐱧 𐱨 𐱩 𐱪 𐱫 𐱬 𐱭 𐱮 𐱯 𐱰 𐱱 𐱲 𐱳 𐱴 𐱵 𐱶 𐱷 𐱸 𐱹 𐱺 𐱻 𐱼 𐱽 𐱾 𐱿 𐲀 𐲁 𐲂 𐲃 𐲄 𐲅 𐲆 𐲇 𐲈 𐲉 𐲊 𐲋 𐲌 𐲍 𐲎 𐲏 𐲐 𐲑 𐲒 𐲓 𐲔 𐲕 𐲖 𐲗 𐲘 𐲙 𐲚 𐲛 𐲜 𐲝 𐲞 𐲟 𐲠 𐲡 𐲢 𐲣 𐲤 𐲥 𐲦 𐲧 𐲨 𐲩 𐲪 𐲫 𐲬 𐲭 𐲮 𐲯 𐲰 𐲱 𐲲 𐲳 𐲴 𐲵 𐲶 𐲷 𐲸 𐲹 𐲺 𐲻 𐲼 𐲽 𐲾 𐲿 𐳀 𐳁 𐳂 𐳃 𐳄 𐳅 𐳆 𐳇 𐳈 𐳉 𐳊 𐳋 𐳌 𐳍 𐳎 𐳏 𐳐 𐳑 𐳒 𐳓 𐳔 𐳕 𐳖 𐳗 𐳘 𐳙 𐳚 𐳛 𐳜 𐳝 𐳞 𐳟 𐳠 𐳡 𐳢 𐳣 𐳤 𐳥 𐳦 𐳧 𐳨 𐳩 𐳪 𐳫 𐳬 𐳭 𐳮 𐳯 𐳰 𐳱 𐳲 𐳳 𐳴 𐳵 𐳶 𐳷 𐳸 𐳹 𐳺 𐳻 𐳼 𐳽 𐳾 𐳿 𐴀 𐴁 𐴂 𐴃 𐴄 𐴅 𐴆 𐴇 𐴈 𐴉 𐴊 𐴋 𐴌 𐴍 𐴎 𐴏 𐴐 𐴑 𐴒 𐴓 𐴔 𐴕 𐴖 𐴗 𐴘 𐴙 𐴚 𐴛 𐴜 𐴝 𐴞 𐴟 𐴠 𐴡 𐴢 𐴣 𐴤 𐴥 𐴦 𐴧 𐴨 𐴩 𐴪 𐴫 𐴬 𐴭 𐴮 𐴯 𐴰 𐴱 𐴲 𐴳 𐴴 𐴵 𐴶 𐴷 𐴸 𐴹 𐴺 𐴻 𐴼 𐴽 𐴾 𐴿 𐵀 𐵁 𐵂 𐵃 𐵄 𐵅 𐵆 𐵇 𐵈 𐵉 𐵊 𐵋 𐵌 𐵍 𐵎 𐵏 𐵐 𐵑 𐵒 𐵓 𐵔 𐵕 𐵖 𐵗 𐵘 𐵙 𐵚 𐵛 𐵜 𐵝 𐵞 𐵟 𐵠 𐵡 𐵢 𐵣 𐵤 𐵥 𐵦 𐵧 𐵨 𐵩 𐵪 𐵫 𐵬 𐵭 𐵮 𐵯 𐵰 𐵱 𐵲 𐵳 𐵴 𐵵 𐵶 𐵷 𐵸 𐵹 𐵺 𐵻 𐵼 𐵽 𐵾 𐵿 𐶀 𐶁 𐶂 𐶃 𐶄 𐶅 𐶆 𐶇 𐶈 𐶉 𐶊 𐶋 𐶌 𐶍 𐶎 𐶏 𐶐 𐶑 𐶒 𐶓 𐶔 𐶕 𐶖 𐶗 𐶘 𐶙 𐶚 𐶛 𐶜 𐶝 𐶞 𐶟 𐶠 𐶡 𐶢 𐶣 𐶤 𐶥 𐶦 𐶧 𐶨 𐶩 𐶪 𐶫 𐶬 𐶭 𐶮 𐶯 𐶰 𐶱 𐶲 𐶳 𐶴 𐶵 𐶶 𐶷 𐶸 𐶹 𐶺 𐶻 𐶼 𐶽 𐶾 𐶿 𐷀 𐷁 𐷂 𐷃 𐷄 𐷅 𐷆 𐷇 𐷈 𐷉 𐷊 𐷋 𐷌 𐷍 𐷎 𐷏 𐷐 𐷑 𐷒 𐷓 𐷔 𐷕 𐷖 𐷗 𐷘 𐷙 𐷚 𐷛 𐷜 𐷝 𐷞 𐷟 𐷠 𐷡 𐷢 𐷣 𐷤 𐷥 𐷦 𐷧 𐷨 𐷩 𐷪 𐷫 𐷬 𐷭 𐷮 𐷯 𐷰 𐷱 𐷲 𐷳 𐷴 𐷵 𐷶 𐷷 𐷸 𐷹 𐷺 𐷻 𐷼 𐷽 𐷾 𐷿 𐸀 𐸁 𐸂 𐸃 𐸄 𐸅 𐸆 𐸇 𐸈 𐸉 𐸊 𐸋 𐸌 𐸍 𐸎 𐸏 𐸐 𐸑 𐸒 𐸓 𐸔 𐸕 𐸖 𐸗 𐸘 𐸙 𐸚 𐸛 𐸜 𐸝 𐸞 𐸟 𐸠 𐸡 𐸢 𐸣 𐸤 𐸥 𐸦 𐸧 𐸨 𐸩 𐸪 𐸫 𐸬 𐸭 𐸮 𐸯 𐸰 𐸱 𐸲 𐸳 𐸴 𐸵 𐸶 𐸷 𐸸 𐸹 𐸺 𐸻 𐸼 𐸽 𐸾 𐸿 𐹀 𐹁 𐹂 𐹃 𐹄 𐹅 𐹆 𐹇 𐹈 𐹉 𐹊 𐹋 𐹌 𐹍 𐹎 𐹏 𐹐 𐹑 𐹒 𐹓 𐹔 𐹕 𐹖 𐹗 𐹘 𐹙 𐹚 𐹛 𐹜 𐹝 𐹞 𐹟 𐹠 𐹡 𐹢 𐹣 𐹤 𐹥 𐹦 𐹧 𐹨 𐹩 𐹪 𐹫 𐹬 𐹭 𐹮 𐹯 𐹰 𐹱 𐹲 𐹳 𐹴 𐹵 𐹶 𐹷 𐹸 𐹹 𐹺 𐹻 𐹼 𐹽 𐹾 𐹿 𐺀 𐺁 𐺂 𐺃 𐺄 𐺅 𐺆 𐺇 𐺈 𐺉 𐺊 𐺋 𐺌 𐺍 𐺎 𐺏 𐺐 𐺑 𐺒 𐺓 𐺔 𐺕 𐺖 𐺗 𐺘 𐺙 𐺚 𐺛 𐺜 𐺝 𐺞 𐺟 𐺠 𐺡 𐺢 𐺣 𐺤 𐺥 𐺦 𐺧 𐺨 𐺩 𐺪 𐺫 𐺬 𐺭 𐺮 𐺯 𐺰 𐺱 𐺲 𐺳 𐺴 𐺵 𐺶 𐺷 𐺸 𐺹 𐺺 𐺻 𐺼 𐺽 𐺾 𐺿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋 𐾌 𐾍 𐾎 𐾏 𐾐 𐾑 𐾒 𐾓 𐾔 𐾕 𐾖 𐾗 𐾘 𐾙 𐾚 𐾛 𐾜 𐾝 𐾞 𐾟 𐾠 𐾡 𐾢 𐾣 𐾤 𐾥 𐾦 𐾧 𐾨 𐾩 𐾪 𐾫 𐾬 𐾭 𐾮 𐾯 𐾰 𐾱 𐾲 𐾳 𐾴 𐾵 𐾶 𐾷 𐾸 𐾹 𐾺 𐾻 𐾼 𐾽 𐾾 𐾿 𐿀 𐿁 𐿂 𐿃 𐿄 𐿅 𐿆 𐿇 𐿈 𐿉 𐿊 𐿋 𐿌 𐿍 𐿎 𐿏 𐿐 𐿑 𐿒 𐿓 𐿔 𐿕 𐿖 𐿗 𐿘 𐿙 𐿚 𐿛 𐿜 𐿝 𐿞 𐿟 𐿠 𐿡 𐿢 𐿣 𐿤 𐿥 𐿦 𐿧 𐿨 𐿩 𐿪 𐿫 𐿬 𐿭 𐿮 𐿯 𐿰 𐿱 𐿲 𐿳 𐿴 𐿵 𐿶 𐿷 𐿸 𐿹 𐿺 𐿻 𐿼 𐿽 𐿾 𐿿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋 𐾌 𐾍 𐾎 𐾏 𐾐 𐾑 𐾒 𐾓 𐾔 𐾕 𐾖 𐾗 𐾘 𐾙 𐾚 𐾛 𐾜 𐾝 𐾞 𐾟 𐾠 𐾡 𐾢 𐾣 𐾤 𐾥 𐾦 𐾧 𐾨 𐾩 𐾪 𐾫 𐾬 𐾭 𐾮 𐾯 𐾰 𐾱 𐾲 𐾳 𐾴 𐾵 𐾶 𐾷 𐾸 𐾹 𐾺 𐾻 𐾼 𐾽 𐾾 𐾿 𐿀 𐿁 𐿂 𐿃 𐿄 𐿅 𐿆 𐿇 𐿈 𐿉 𐿊 𐿋 𐿌 𐿍 𐿎 𐿏 𐿐 𐿑 𐿒 𐿓 𐿔 𐿕 𐿖 𐿗 𐿘 𐿙 𐿚 𐿛 𐿜 𐿝 𐿞 𐿟 𐿠 𐿡 𐿢 𐿣 𐿤 𐿥 𐿦 𐿧 𐿨 𐿩 𐿪 𐿫 𐿬 𐿭 𐿮 𐿯 𐿰 𐿱 𐿲 𐿳 𐿴 𐿵 𐿶 𐿷 𐿸 𐿹 𐿺 𐿻 𐿼 𐿽 𐿾 𐿿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋

származó ótörök hangértékek, aláhúzott félkövér betűkkel jelölve): **Ḍ** dha (Hold; ay¹), **ḍ** ḍha (selyemhernyó gubója; **ḥ**¹ögčäk (hernyó, féreg), **Ṯ** tha (Nap; on₁ (dél, Nap), *l (kicsi; kičiy¹).

Csakhogy: A brahmi szótagbetűk történetének „forrásig” visszamenő bizonyításához – *történeti összehasonlító jeltörténeti egyeztetésükhöz* – ismerni kell (kellene) az átvett kínai piktogramok jelentésének szavait a brahmi szótagbetűket alkotók (ó-szanszkrit?) nyelvén, amelyekből megállapíthatók (volnának) a jelentés szavából származó hangértéki összefüggések.

A piktogramokból alkotott betűk hangértékei a betűket alkotók nyelvétől elválaszthatatlanok! A föníciai ábécé betűit a jelentés szavának szókezdő hangjával alkották; más írásaládokban számos más módon is. A brahmi szótagbetűk állhatnak egy vagy két mássalhangzóból és egy magánhangzóból. Képezhetők ligatúraszerűen kapcsolt magánhangzók (jellemző) rajzrészével is. A szótagok hangrendje attól függ, hogy magas, vagy mély hangrendű magánhangzóval alkotnak szótagot. A brahmi „írastudónak” minden mássalhangzó magánhangzókkal alkotott kapcsolatának (szótagjának) rajzát ismerni kellett. A szótagbetűk a mássalhangzók magas és mély hangrendű magánhangzókkal alkotott variációinak rajzkapcsolataiból álltak:

A rövid példa szerint pl. magas hangrendűek: *ki, ke, li, le*. Mélyhangrendűek: *ka, ku, ko, la, lu, lo*, stb. De a: *b, c, d, p* mássalhangzók a *h* mássalhangzóval és az *a* magánhangzóval is kapcsolatot alkottak: *bha, cha, dha, pha*, stb. A magánhangzók betűi: *a, e, i, u, o*. Két magánhangzó hangkapcsolatát jelölő betű: *ai*.

A brahmi írást Kr. sz. e. 500-tól használták Kr. sz. u. 400-ig. Szótagalfabétikus rendszere azt a szerepet töltötte be Indiában és Dél-Ázsiában, mint a görög ábécé Európában. Szisztémáját vették át az összes indiai és dél-ázsiai írások, valamint a tibeti (Kr. sz. u. 7. szd.-tól) és a tohár írás is (Kr. sz. u. 6-8. szd. között), amelyek időrendben alig előzték meg az ótörök betűkkel írt első orhoni emlékművek feliratait.

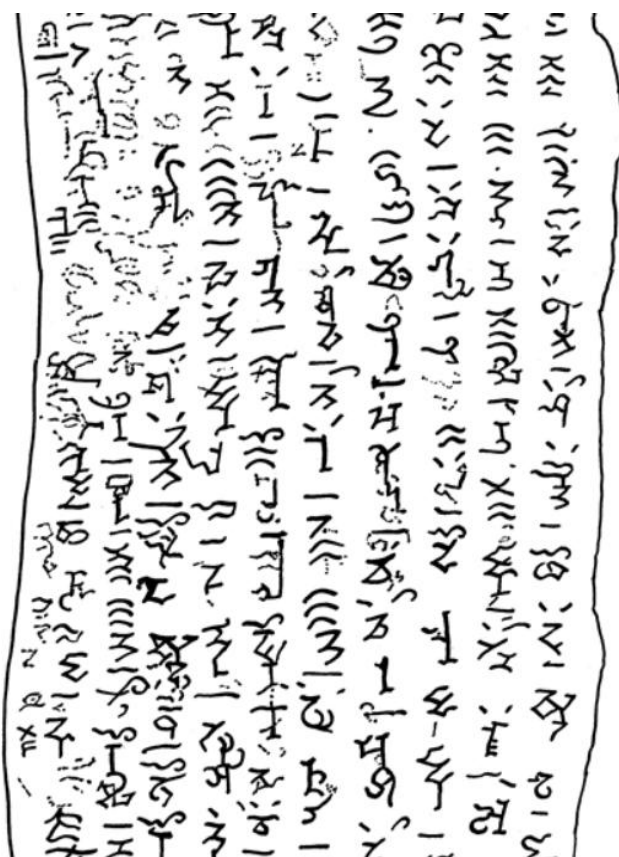
Bár több brahmi betű rajza egyezik az orhoni (vagy jenyiszeji) ótörök betűkkel (is), *önmagukban a formai egyezések még semmit nem jelentenek*, mert a különböző írástörténeti kultúrkörökben és jelrendszerekben számos azonos rajzú írásjel, betű létezik. Ha piktogram előzményű jelentéseik különböznek: semmi közük egymáshoz. Közük csak akkor van (volna) egymáshoz, ha piktogram előzményű rajzukat és jelentésüket hitelesen rekonstruálva, előzményként egyeztetni tudjuk az írástörténeti kultúrkört alkotó közös piktográfia szakirodalmi adattárában. Ahonnan származnak. Ehhez ismerni kell(ene) a brahmi szótagbetűket alkotó (ó-szanszkrit?) nyelven a kínai piktogram jelentések megneve-

zését, hogy jelentéseik és hangértékeik közt a lehetséges összefüggéseket meg tudjuk állapítani.

Néhány ótörök betűvel egyeztethető brahmi betű rajza és hangértéke. Zárójelben Szekeres 2008, No. számaival és ótörök hangértékével. Valamint a kínai piktogram előzmények ótörök nyelvű megnevezése, és az abból képzett ótörök hangérték a szavak félkövér, aláhúzott betűivel:

brahmi ᳵe , (ótörök No. 19.: ᳵqī és ᳵiq (qīrqīn); brahmi ᳵdha , jenyiszjei ótörök No. 5.: ᳵy^1 (ay); brahmi ᳵ᳚ha , ótörök No. 50.: ᳚b^1 (bögčák); brahmi: ᳚tha , jenyiszjei ótörök No. 2.: ᳚᳚^0 , ᳚^1 , ᳚^2 (on); brahmi ᳚la és ᳚lam , ótörök No. 58.: ᳚l^1 (bīčīl-); brahmi ᳚l , ótörök No. 47.: ᳚^2 (kičig).

A brahmi írás „mintája” nem volt ismeretlen az ótörök írás alkotásának orhoni helyszínén, lásd a VI.-VII. századba datált Tatpar (Kutlug) kagan emlékmű-komplexumának rövid brahmi, és a Хүйс толгойн («Huis Tolgoy») emlékmű komplexum brahmi-szerű feliratát. Az utóbbi részlete:

A „brahmi-szerű” feliratok főképp olyan jelek (betűk?) rajzaiból állnak, amelyek a brahmiból ismeretlenek, viszont többnyire a székely és ótörök ábécék alkotói: — > 7 4 2 — — x = 8 3 x — 9 7 7 — — Csak némelyik van brahmiszerű, magánhangzókat jelölő mellékjellel ellátva. Más részük ismeretlen, miként alkotásuk és olvasatuk nyelve is. Ezért e feliratok nem csak olvasatukban: rendszerükben is (egyelőre) feltáratlanok!

1/e. Minden írás történetében meghatározó fontosságú az íráshordozó. A jel és betűformák függenek rögzítésük lehetőségeitől. Ezért az íráshordozó változása

maga után von(hat)ja az írásjelek (betűk) rajzának változását is. Más kőbe, fába „róni”, mint papírra „írni” betűket.

A brahmi mássalhangzók magánhangzókkal alkotott (szótag)kapcsolatát a magánhangzók rajzainak ligatúraszerű kis (apró) mellékjeleivel is jelölték a mássalhangzókon: 𑀩 la, 𑀭 sa, 𑀫 ki, stb.

A szélsőséges steppei időjárás ezeket a magánhangzókat jelölő kis mellékvonalakokat rongálja, „tünteti el” leghamarább. Hasonló a helyzet a kurzív szogd feliratokkal is.

Татпар (Kutlug / Elteris) kagán emlékművének (Kr. sz. u. 581 – 582-be datált) szogd betűkkel, régi szogd nyelven írt feliratának elfogadott olvasata sincs. Egyik oldalán rövid „brahmi-szerű írás” van, de annak sincs olvasata.

Нирн каган (Niri qayan) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. 587-599) szintén kurzív szogd feliratának 13 (vagy 20?) sorából mindössze 8 sornyt olvastak el, mert a többit nem tudták elolvasni.

А Хуїс толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum feliratát (Kr. sz. u. a VI. VII. században) „kharosthi-szerű” betűkkel írták. Máig olvasatlan. Feltételezik, hogy ó-szanszkrit nyelvű.

Az ótörök írás betűinek történeti összefoglalása

I. Az ótörök írás betűi nem származhatnak az arámiból, mert kurzív szogd betűkből az „arámi-ótörök” betűk rekonstruálhatatlanok! A kurziválás mindig egyirányú írástörténeti folyamat.

Az írás belső szerkezetének sincs köze az arámi íráshoz, mert eleve szótag hangértékű betűi is vannak, és olyan magas vagy mély hangrendű magánhangzókkal harmonizáló mássalhangzói, amelyek a jelölt, vagy jelöletlen („bujtatott”) magánhangzókkal szótagokat alkotnak.

Tehát az ótörök írás — szótagírásként (is) definiálható.

Az arámival egyező írásirányt sem lehet a származás bizonyítékának érveként értékelni, mert az egyiptomi és a proto-sinai írás változó irányú volt; a belőle származó föníciait, arámit jobbról balra írták; az ógörög írás szintén változó irányú volt, de a belőle származó etruszkot már jobbról balra, a latint pedig balról jobbra írták.

II. Ezzel szemben, az ótörök írás a brahmi szótagírás struktúrájával jól egyeztethető, mert vannak magas és mély hangrendű szótagokat jelölő betűi, valamint olyan mássalhangzókat jelölő betűi, amelyek a magas és mély hangrendű magánhangzókkal nyíltan, vagy jelöletlenül („bújtatva”) szótagokat alkotnak. Ezért az ótörök szótagokat jól lehetett pálcára is róni, mert a jelöletlen („bujtatott”) magánhangzókkal alkotott szótagbetűk alakja — a magánhangzókat jelölő „mellékjelek” nélkül — azonos maradt a mássalhangzó betűformákkal. Ezért az írás szerkezete az ótörök nyelv struktúrájához és a steppei rováspálca íráshordozókhoz igazodva, egy megreformált bráhmii típusú írás. Csak annyi köze van (lehet) az arámi íráshoz, amennyi a mintaadó bráhmii írásnak.

III. A betűk alkotásához az ótörök betűalkotó(k) többnyire már a hunok által átvett kínai piktogramokat, és a teknős jelcsalád hun ideogrammáit használták fel, amelyek jelentős része már a hun és korai avar régészeti leleteken is előkerült. Amelyekből a Kárpát-medencében a középvavar-kortól kezdődően a székeltek (elődei) nyelvünkön betűket alkottak, és rövid tárgyfeliratokban a koraavar-kor végén megjelentek. (L.: Szekeres 2008, 182-214). Egyenes és szögletes vonalakból álló formájuk alkalmas volt egy pálcá(k)ra is róható írás alkotásához.

IV. A hunok által átvett kínai piktogramokból és a hun ideogrammákból alkotott székely és ótörök írás betűi egymással, és a kínai piktográfiából átvett kínai piktogramokkal (mint előzményeikkel) olyan jelcsaládot alkotnak, amelyeknek (egymást igazoló) formai és jelentéstörténeti azonosságaik vannak. Olyan azonosságaik, amelyek más piktográfiák íráscsaládjaival nem állnak fenn. Ezért az ótörök írás bármely más írástörténeti kultúrkörből történt származtatása olyan téves, írástörténeti eszközökkel nem bizonyítható feltevés, amelyik a kellő és szükséges írástörténeti felkészültség hiányából fakad.

2./ A Kárpátoktól keletre nyelvünkön írt betűfeliratok nem kerültek elő, és ki is zárható előkerülésük, mert nyelvünkön legkorábban történeti összehasonlítható jeltörténeti módszerrel igazolható betűképzés és betűkkel írt (rótt) tárgyfeliratok csak a koraavar-kor végén, a középvavar-kor elején léteztek, és csak a Kárpát-medencében. (L.: Szekeres 2008, 205 – 214) Korábban nem.

A betűk hangértékképzésének hiteles szakirodalmi adatokkal (adatokból) történő levezetése előfeltétele a hiteles hangértékeken olvasott betűfeliratoknak. Ezért nem igazolható a székely rovásírás kárpát-medencei „öshonossága” sem, mert ahhoz nem csak innen-onnan való, rajzukban, hangértékükben össze (sem) vethető (néhány) „egyeztetés” szükséges (L.: Aethicus betűit!), amelyek történeti szempontból semmit nem bizonyítanak! —, hanem a legrégebbi székely nikolsburgi ábécé (jelcsalád) összes betűjének *piktogram előzménytörténeti egyezése*, amelyekből a betűk rajzai és hangértékei nyelvünk korabeli hangtörténete alapján hitelesen levezethetők!

Ilyen tudományos alapú levezetéshez a Kárpát-medencében és környékén sem rendelkezünk olyan írástörténeti előzményekkel, amelyekből a betűk hangértékei történeti összehasonlítható módon és írástörténeti eszközökkel hitelesen levezethetők. Csak mesés állításokkal és ráfogásokkal találkozunk, történeti összehasonlítható jeltörténeti levezetések: bizonyítások nélkül.

De nem csak magyar szerzőknél. Ugyanez a helyzet az olasz Michelangelo Naddeo közelmúltban megjelent (2007), már a címében is a magyar rovásírásra utaló könyvében is. („The Ugaritic abjad... ..a rovás alphabet”)

A Szerző szintén csak betűformákat, ábécéket hasonlít. A székely betűk eredeti (nikolsburgi) rajzait (és hangértékeit) többször is rosszul adja meg. Az általa „magyar rovásnak” nevezett ábécé történetében a „székely” nevet és a nikolsburgi ábécé említését is hiába keressük.

— A kínai piktográfiából származó, hun és koraavar régészeti leleteken is

előkerült székely rovásírás betűinek piktogram és ideogramma előzményei, *történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel* bizonyítva egyelőre csak az ótörök írással bizonyítanak betűtörténeti rokonságot. Jóllehet, a „kelet-európai” (kazáriai, stb.) rovásírások is nagy valószínűséggel ebbe az írás családba tartoznak. De ez még történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel — bizonyításra vár.

Árpád honfoglaló népének régészeti leletein eddig hét olyan „írástörténeti leletanyaggal” találkoztam, amelyek közül a 3., 4., 5. létét és „minőségét” nem volt alkalmam látni és ellenőrizni.

1./ A Békés-Povádon feltárt Árpád-kori temető 45. sz. lovassírájában talált íjvégen és az íj markolat-lemezén talált azonos alakú rovásjelek, amelyek nyílvevesszőket ábrázolnak felezett nyílheggyel.⁵⁹ (Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében 106-107.)

2./ A homokmégy-halomi honfoglalás-kori temető 6. sírjából előkerült tegez csontlemezén talált felirat. (Vékony Gábor: Varázsszöveg a halomi honfoglalás kori temetőből Magyar Őstörténeti Könyvtár 4 Szeged 1992) Ez csak török nyelvű lehet.

3./ A bezdédi honfoglalás kori tarsolylemezre karcolt felirat, amelynek rajzát nem közölte a feliratok ismertetésekor a Györffy György és Harmatta János szerzőpár. (Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében. Honfoglalásról sok szemmel. Szerk. Kovács László és Veszprémi László Balassi Kiadó, 1997)

4./5./ A benepusztai síjvég két rövid felirata, melyek közül csak az egyiket közzétették tanulmányukban Györffy György és Harmatta János.

6./ A kétpói honfoglalás kori lelet levél alakú lószerszám veretére karcolt) és N jel.

7./ Marosgombásról a honfoglalás-kori női sír gyöngysorának egyik gyöngyének díszítéseként magányos piktogramként a székely nikolsburgi 'ty' betű piktogram előzménye, egy másik gyöngysorának gyöngyén pedig a nikolsburgi 'and' ligatúra 'a' betűjének 'aty' piktogram előzménye látható. (Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál, Erdélyi Múzeum 58. kötet, 1996 1 -2. füzet.)

Létezik még a benepusztai ezüst síjvégen az öt, vagy csak két betűből álló „felirat”. (L.: Harmatta 1997, Szekeres 2008, Erdélyi I. – Ráduly J. 2010)

2/a. A későavar-kori „szarvas-nagyszentmiklósi feliratok” betűi – a „kelet-európaiakkal” együtt – még nincsenek feltárva, mert nem létezik olyan hosszabb bilingvis felirat, amely segítségével a betűk hangértékét meg lehetne állapítani. Csak jelformák és hangértékek hasonlítgatásával próbálták a szarvas-nagyszentmiklósi feliratokat elolvasni, a magyar, vagy török nyelvű olvasatukhoz a betűknek hangértékeket adni. Ezért egyelőre magyar rovásírásként hivatkozni rájuk: a laikus írástörténeti tájékozatlanság nyilvánvaló bizonyítéka. A formai azonosság, vagy hasonlóság — mint (írás és) jeltörténeti bizonyítás, ön-

⁵⁹ Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében (1987) 9-11.

magában még semmit nem jelent. A többszörös betűátvételek a különböző változások után pedig már semmit sem bizonyítanak, így kívül esnek a tudomány hitelesen felhasználható lehetőségeinek határain.

Kutatásában alapvető feladat, hogy a feltehetően bolgár-török (?), vagy a korabeli magyar hangértékadó nyelv felől „közelítve”, a betűk székely és ótörök (kínai) piktogram előzményű rajzainak és jelentésének figyelembe vételével, a korabeli „nyugati ótörök” (?), vagy a magyar nyelv (?) hangértékadó szavaira szűkítsük a piktogram jelentéseken alapuló hangértékadás lehetőségeit. Olyan kiinduló alaphelyzetet teremtve, amikor a betűk egy részének (feltételezhető, lehetséges) hangértékét meg tudjuk határozni a további kutatáshoz. Amikor néhány „ismert hangérték” segítségével már egyes szavakat próbálunk elolvasni az írás szerkezetének megismerésével. Apró lépésenként így haladva és javítgatva „utunkat” a nem kis feladat teljes megoldásáig.

A bolgár-török nyelv szavairól – a néhány magyar jövevényszón kívül – alig vannak ismereteink. Ezért csak török etimológiai szótárakra és nyelvtudományunk munkáira hagyatkozhatunk.

Annyi már az eddig elvégzett vizsgálataimból kétségtelenül kiderült, hogy a feliratok olvasatával eddig próbálkozók több betűnek olyan hangértéket adtak, amelyek nincsenek (mert rajzuk alapján nem lehetnek!) kapcsolatban a betűk piktogram (és ideogramma) előzményinek jelentéstörténeti, magyar, vagy török hangértékadó szavaival. És vannak olyan betűk is, amelyek ráfogott hangértéke helyesnek tűnik. A betűk rajzainak rekonstruálásához Vékony Gábor, később pedig Róna Tas András rekonstrukciós vizsgálatait vettem alapul.

— Egy részben ismeretlen (rendszerű) írás ismeretlen hangértékű betűinek hangértékeit hitelesen, tudományos alapossággal megállapítani rendkívül komplex feladat. Csak *történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel lehetséges*, ha van hozzá elég összevethető adatunk. Ebben az esetben csak a betűk formája (rajza), és a rajzokhoz köthető piktogram előzményű jelentések állnak rendelkezésünkre.

2/b. A székely betűkkel „egyező” rajzú betűk „ősmagyar” azonosítása, hangértékeinek ráfogása, ismeretlen hangértékeik miatt olvashatatlan feliratok ráfogott hangértékekkel történő „elolvasása”, stb. — a laikusok örök „módszerei” közé tartoznak. Az egymástól független piktográfiák egymástól elhatároló viszonyát és bizonyítását már meg sem említem.

Az írás története nem különbözik egyetlen más tudománytól sem abban, hogy épp úgy kell megszerezni hozzá az írástörténeti jártasságot a hozzá szükséges nyelvészeti ismeretekkel, mint bármelyik tudomány vagy szakma tisztességes műveléséhez. A különbség csak annyi, hogy ehhez a „szakmához” jelenleg nem léteznek tanintézetek. Mindenki a szorgalmára, a megszerzett ismereteire van utalva, hogy kellő érdeklődéssel és kitartással (és kritikával!) tanulmányozza a nyelvek és írások történetét, amíg különbséget tud tenni a „búza és ocsú” között. Mert megszerzett ismereteink mértékét és értékét ez dönti el. Ez határozza meg.

Ma már az emberiség nyelveinek, a legjelentősebb írástörténeti kultúrköröknek (íráscsaládjaiknak) alapját alkotó képírások (piktográfiák) története szakirodalmaikban jól feldolgozottak. Csak származékírásaik történetében vannak kétféleképpen nem bizonyítottak. Egymástól kritikátlanul és ellenőrizetlenül sok mindent átvettek (átvesznek) az egymásra hivatkozó szerzők, s így „megsokasítva hirdetik” olykor téves elméleteiket. Alapos írástörténeti felkészültség, a „forrásig” feltáró történeti összehasonlító jeltörténeti levezetés nélkül.

— Egyező, vagy hasonló rajzú betűk, múltjukról, történeti összefüggéseikről, rokonsági kapcsolataikról önmagukban még semmit nem bizonyítanak. Csak annyit, hogy rajzaik egyeznek, vagy hasonlítanak egymásra. Amit már egy kisiskolás is könnyedén meg tud állapítani, mert ehhez semminemű írástörténeti felkészültség nem szükséges. Akár „leltározni” is lehet az írás történetében előforduló azonos rajzú jeleket, betűket, mert van belőlük bőven.

Egy ábécé „származásának”, és bármilyen írástörténeti összefüggéseinek szakszerű bizonyítása ennél lényegesen bonyolultabb írástörténeti, és nyelvészeti felkészültséget is kívánó feladat. Mert a betűk alkotásának története nem választható el az alkotó nyelvtől, és annak korabeli hangtörténetétől.

Írásjelek, betűk származásának tudományos igényű bizonyítása, történetének levezetése, csak íráscsaládja „forrásig visszamenő”, hiteles piktográfiájában lehetséges. Amikor a betűt hangértékképzése korabeli nyelven, rajza és hangértéke segítségével piktogram előzményében is rekonstruáljuk, s így íráscsaládja hiteles piktográfiájában, rajzával és jelentésével egybevetve azonosítjuk származását „forrásadatával”.

Aki nem így jár el, annak a feladathoz nincs meg a kellő felkészültsége.

2/c. — Népek szomszédságából adódó természetes körülmény, hogy az írásokat egykor a szomszédos népek vették át egymástól, ha fejlettségük folytán befogadására alkalmassá váltak. S hogy mit és hogyan vettek át, az jellemző („adat”) lehet az átvevők életmódjára. Arra, hogy mit tartottak fontosabbnak.

Ezért az írástörténet kutatójának feladata:

Hiteles szakirodalmi adatokkal, ellenőrizhető módon bizonyítani a létező összefüggéseket. Nem azonos, vagy hasonló betűk rajzainak hasonlítgatásával, vagy kitalált piktogram jelentések ráfogásaival (ahogy ez laikus epigonjaimnál mostanában dívik), hanem az összefüggések komplex, nyelvi és történeti összehasonlító jeltörténeti bizonyításával, a már azonosított íráscsalád piktográfiájában.

Mert bármilyen írástörténeti összefüggés bizonyításának hitelessége abban van (és cáfolhatatlan), ha az nem csak a jelek (betűk) rajzában, de nyelvi és jelentéstörténeti előzményeivel is igazolható. Ez teszi lehetővé a betűk rekonstruált piktogram (ideogramma) előzményeinek hiteles egyeztetését íráscsaládja primer piktográfiája szakirodalmában, hogy a hibás összefüggéseket cáfolva, az írástörténet „szakmai eszközeivel” helyesbítsük tévesen megállapított történetüket. Mert feladat van, és lesz is bőven, amíg a téveszméken alapuló feltevéseket, a kellő írás és nyelvtörténeti felkészültséggel rendelkező kutatók rendre kijavít-

ják. Rövidítve idézzünk egy egyszerű példát:

A székely 𐀀 a-betűt általában a Proto-Sinai szótagírásból származó föniciai 𐤀 „aleph” jelentésű arámi betű rajzával egyeztetik (származtatják), amelynek képjel jelentése: ’ox; ökör’ volt. Az ’aleph’ akrofonijája (szókezdő hangja) is egyezik a székely betű hangértékével. Ez nagyon is csábító a csupán csak rajzokat és hangértékeket hasonlítatóknak. Teljesen tévesen, mert alapvető írástörténeti kultúrkörük (piktográfiája) sem egyezik.

Vitatott, vagy megkérdőjelezett történetű jelrendszer(ek) (ábécé(k) esetében az első feladat mindig az írástörténeti kultúrkör (íráscsalád) szakszerű megállapítása, amelybe a vizsgálat alá vont ábécé(k), betű(k) piktogram (ideogramma) előzményei tartoznak (tartozhatnak). Amiből szabályosan levezethető(k).

A „szondázást” mindig a jelrendszer (ábécé) legbonyolultabb rajzú betűinek egybevetetőségének keresésével kell kezdeni a különböző íráscsaládok piktográfiájában (alapadat-rendszerében) úgy, hogy elfogulatlan írástörténeti adatokból kiindulva próbáljuk megtalálni a betűk (írásjelek) eredetének „forrását” és írástörténeti kapcsolatait. Ehhez néhány egyedi, jellegzetesen képszerű betűt (jelet) választunk „szondázó” útmutatónak, amelyek szerencsés esetben megadják a további kutatás irányát. Melyik *írástörténeti kultúrkörben* (íráscsaládban) van, vagy lehet keresnivalónk.

A közös íráscsaládba tartozó székely és ótörök betűk „genetikus kapcsolatrendszerének” meghatározását a nikolsburgi ábécé sajtószerű, sok vonalból álló 𐀀 *ew* (ü), 𐀁 *v* (u) betűk, és az 𐀂 *us* (üs > ös), 𐀃 *tprus* (tiprós?) rajzaival végeztem el oly módon, hogy Th. W. Danzel „Die Anfänge der Schrift” (Az írás kezdetei) c. könyvében megtaláltam a kínai teknős 𐀄 piktogramját a 6. sorszám felett, amely piktogram rajzának „kivonatolt részeként” az *ew* (ü) betűt, valamint az *us* (üs > ös) tamga rajzát adja. Majd az ’üst’ piktogramban az *v* (u) betűt, az ’*utána megy, utód*’ piktogramban a *tprus* (tiprós) jel kínai piktogram előzményét. Ennek elvégzéséhez már a kínai írás történetének megfelelő ismeretére is szükség volt. (Többször konzultáltam otthonában Dr. Ecsedy Ildikó sinológussal is, aki készségesen segített.)

A sikeres „szondázó” egyeztetések már meghatározták, hogy a székely és az ótörök ábécé betűi az egykori „szomszédság” írástörténeti következményeként, eredendően a kínai piktográfiába tartoznak. Így a székely 𐀀 ’a’-betű piktogram előzménye is, amelynek „előtörténete” az uráli Irbit-parti Sziklarajzoktól kísérhető a Sárge-folyóig.

Már csak a betű piktogram előzményét kellett megkeresni a kínai piktográfiában, és történetét a megfelelő szakirodalmi hiteles adatokkal egybevetve levezetni.

— A kínai ’nő, anya’ jelentésű piktogram (Kyril Ryjik No. 11. a): 𐀅 > 𐀆 egy térdeplő, „megalázkodó” nőt ábrázol. Bernhard Karlgren 1957. No. 934/c „leigáz, meghódol” jelentésű rajza: 𐀇 szintén „egy térdeplő embert és egy kezét ábrázol.” Csakhogy a *c* rajz „gerincvonala” (a Chou II -kori ábrán) egyenes, nem

„térdel”, mint az *a* és *b* rajzon. Tehát létezett a kínai piktogramnak „egyenes gerincvonalú” rajza is az ágyékháromszöggel, ami fa íráshordozóra is könnyen róható, mert a fa szálasságát metsző vonalából áll.

Nyelvtudományunk ’anya’ szavunkat⁶⁰ egy alapnyelvi **a*na alakra vezeti vissza oly módon, hogy a szóvégi ’a’ vagy kicsinyítő képző, vagy egyes szám 3. sz. birtokos személyrag. Ezek szerint az ősi szótó *án* volt. Ehhez kapcsolódott az *+a* kicsinyítő, vagy birtokos személyrag, amiből teljes hasonlással lett ’anya’. A szókezdő ’a’ hang a szó története folyamán nem változott.

Az egyenes gerincű rajzra egyszerűsített, nyelvünkön megnevezett kínai ’*anya*’ piktogram szavunk szókezdő ’a’ hangjával alkotja a székely rovásírás ’a’ betűjét.

A gerincvonallal egyszerűsített $\nabla \rightarrow \triangleleft$ „ágyékháromszög” rajzával alkoták az ótörök ’*qi*’ és ’*iq*’ szótag hangértékű betűt, amelynek ótörök nyelven megnevezett jelentése: „*qirqin* Jungfrau || bakire” (hajadon, szűz). (AlttGramm) A betű a ’*qirqin*’ szó első két (sajátos) hangjával kapta szókezdő szótagként *qi*, a két betű megcserélésével pedig *iq* hangértékét. Az ótörök hangértékadás sajátossága, hogy a két hangból álló szótag hangérték hangjait a felhasználás „kiterjesztése” céljából felcserélték.

Összefoglalva:

A kínai piktográfiából átvett ’nő, anya’ jelentésű piktogram a székely rovásírásban a magyar nyelvű ’*anya*’ megnevezés szókezdő ’a’ hangjával kapta hangértékét. Ebből egyszerűsített rajzú ótörök változata pedig az ótörök ’*qirqin*’ (hajadon, szűz) megnevezéssel ’*qi*’ és ’*iq*’ szótag hangértékét.

A kínai ’nő, anya’ piktogram a székely és ótörök betűváltozatokkal olyan jelcsaládot alkot, amelynek két leszármazott tagja jelentésükkel (is) egymást igazoló betű.

Történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel bizonyítottuk, hogy a be-

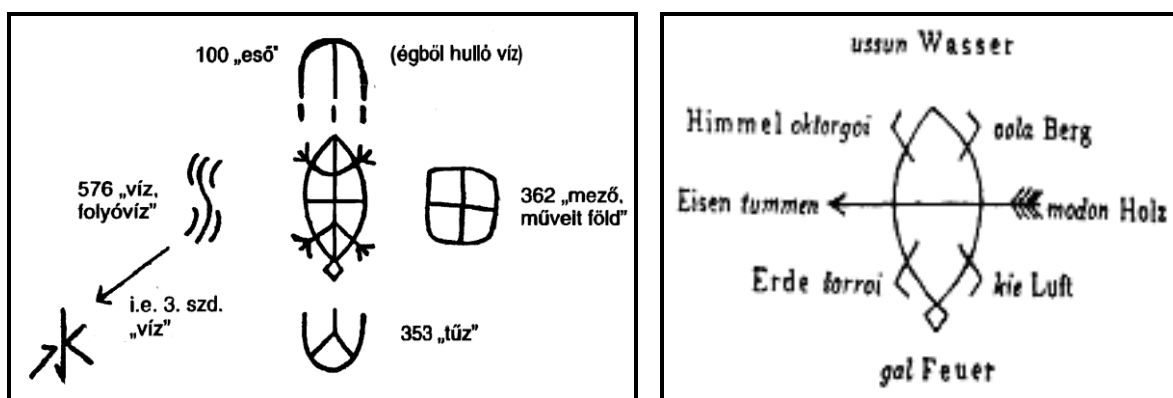
⁶⁰ „**anya** 1181/1288/1366/16. sz.: ? Ana hn.(Sztp.: KritJ. 1: 43); 1300 k.: „fyrou aniath thekunched” (OMS.); 1372 u./1448 k.: Annya (JókK. 77). J: 1. 1300 k.: ’édesanya; Mutter’ # (l. fent); 2. 1529 e.: ’női előjáró; Vorgesetzte | vezetőnő; Leiterin’ ” Továbbá: „A szócsalád tagjai származékszavak; any- alapszavunk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor, esetleg az urali korból; vö.: vog. AL. *án* ’anyai nagyanya’ (MK. 3: 364); zürj. V. *án* ’asszony’ (Fokos: SyrjWb.); md. M. *ánaka* ’testvérnéne’ (JE.); — vö. esetleg még votj. *ánj* ’kenderkéve’ (Wichmann: FUF. 3: 105). Az alapnyelvi alak **a*na lehetett. A hangtanilag egymásnak jól megfelelő szavak eltérő jelentései könnyen megmagyarázhatók névátvitellel; hangalak és jelentés szempontjából ugyanilyen jól illenek ide ángy szavunk rokon nyelvi megfelelői (l. ott). Az ángy-gyal való esetleges összetartozása az urali korból való származtatást is lehetővé teszi. Hasonló hangalakú, ’anya’ jelentésű, de hangszabályszerűen ide nem vonható szó több rokon nyelvben van; vö.: vog. *ün̄o*; osztj. *əŋki*; votj. *anai* (< tat. *ānej*); vót *enne*; lp. N. *oed’ ne*: ’anya’. Más nyelvcsaládokból is idézhetők hasonló alakú és jelentésű szavak; vö.: török *ana*; tunguz *ani*, *áni*; sumér *anna*; ’anya’ stb.” Továbbá: „— A magyar szóvégi *-a* vagy kicsinyítő képző, vagy egyes számú 3. sz. birtokos személyrag. Az *anya* jelentésváltozatai mind a magyar nyelv külön életében fejlődhetnek ki az I., eredeti jelentésből.”

tüknek a föníciai írástörténeti kultúrkör 'alep'-jéhez semmi közük sincs. „Gene-
tikusan másik”, a kínai írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartoznak.

2./c A közös írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartozás nem csak a
székely és ótörök betűk kínai piktogram előzményeiben nyilvánulnak meg, ha-
nem az észak-dél tájolású kínai „világmodell” piktogramból történt hun és ótö-
rök ideogrammak alkotásában is.

2./d A kínai piktográfia és a hun – ótörök jelalkotás közös sajátossága: pik-
togramok (ideogrammak) „tájolt tartalmi részegységekként” történt „kiemelése”
a Kelet-ázsiai szélrózsát (Hung fant) modellező ku-wen („kínai óképírás”) 'tek-
nős' (világmodell) piktogramból. Valamint piktogramok kettéosztásával új jelek
(piktogramok, ideogrammak), betűk alkotása.

Így származtatták a kínai piktográfia 'tűz' és 'eső' (égből hulló víz), és a
'mező, művelt föld' jelentésű piktogramját a 'teknős' (világmodell) „fején álló”
kettéosztott piktogramjából az észak-déli, és kelet-nyugati fővonalával. A kínai
piktogramok Bernhard Karlgren (1957) jelicikkeinek számaival:

A „teknős jelcsalád” székely és ótörök betűinek hun ideogramma előzmé-
nyei szintén „kínai módra”, a teknős piktogram tájolt rajzelem-részeként, jelen-
tésükkel együtt lettek „kiemelve”, kivonatolva.

A tájolt rajzrészekből képzett ideogrammak jelentései megfelelnek a Hung
fan (Nagy szabály), „az öt elem (wu hing) elmélete” megjelenítésének a Henri
Maspero idézet szerint:⁶¹

„A „több féle elmélet közül” a Hung fan más sorrendet ad, kettesével állít-
va szembe egymással a nekik megfelelő égtájakat.” (L.: alábbiakban a „Kelet-
ázsiai szélrózsák” (Ostasiatische Windrosen) 180 fokkal megfordított rajzát.)

A hunok a déli tájolású kínai 'tűz' piktogram (L.: B. Karlgren 1957, No.

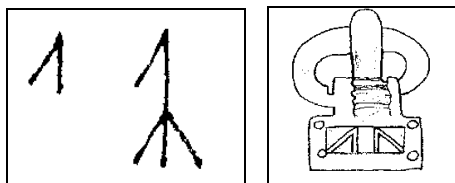
⁶¹ Henri Maspero: Az ókori Kína, 1978, Gondolat (Ford. Csongor Barnabás) 349-351 A tájo-
láshoz Maspero 33. jegyzete: „Az égtájaknak való megfelelés magyarázatára nézve lásd
M. Granet: Religion des Chinois. 118. l., ám a Hic'e numerikus részleteinek bevonása a
megvitatásba számomra anakronizmusnak tetszik. Chavannes (Mémoires historiques. IV.
219. l., 5. jegyz.) véleménye szerint a Hung fanban található sorrend másolási hiba kö-
vetkezménye, s a győzelmek sorrendje szerint helyreállítható a fa és föld felcserélésével.
Véleményem szerint azonban a szöveg helyességét bizonyítja a Ji Csou su egy részlete (3.
K., 10b, 28.), amelyben ugyanez a sorrend.” (Maspero 351.)

átvétele a hun ideogrammanak, amely a 'dél – tűz', 'észak – víz' jelpárokkal az ordoszi hun koronadísznek is tájoló ideogrammai. (L.: Szekeres 2008, VI. fejezet.)

A székely **D** 'ny' betű '**nyug**at' ideogramma előzményével egyező rajzú **D** ótörök betűnek *y* (j) hangértéke van, tehát az ótörök *qurī* ('nyugat') szó nem adhatta a betű hangértékét! Csak a kínai **D** 'Hold' piktogramnak a hun 'nyugat' ideogrammával egyező rajza, bár semmi közük sincs egymáshoz.

Csak az ótörök **ay** (aj) ('Hold') szó véghangzójával lehet az ótörök betű hiteles hangértékét meghatározni, történetét levezetni. (L.: Karlgren 1957, No. „796 a-d * *dziäk / ziäk / si* este (Si); éjszaka, (Csuang). b. Jin -csont (A 1:5,1), c. Jin -csont (A 1:27,4), d. is Csou I (inser. 65) (kb. 1027—900). Az írásjegy a Holdat ábrázolja”⁶²

Az ótörök **▲** **t¹** hangértékű betű a nyíl vesszőjének rajzát **↑** jelképező (felső) rajzrésznek: **▲** és a 'vas nyílhegynek' összevont, egyesített rajza **▲** — ami jelöli a vessző és a nyílhegy kapcsolatát. De itt elsődleges szempont volna a 'vas' (tämir), az „öt elem” egyike, amelyet a **^** nyílhegy jelölése képvisel a Hung fan (tájolt teknős piktogramjának) rajzán is. Amely a nikolsburgi ábécében a nyílhegy felezett bal oldali **^** rajzaként, véghangzó **f** (**š/s**) hangértékű betűként van jelen. Így látjuk felezve a Békés-povádi nyílvessző **▲** rajzán és kettéosztva a Mezőberényben előkerült hun aranycsaton is:

Az ótörök betű **▲** „összevont” rajza megfelel a **tämürgän** ('vas nyílhegy') szóval képzett akrofonias **t¹** hangértéknek. Így az összefüggés a többi **t¹** hangértékű **▲** **♣** **♠** **♠** **♣** betűváltozatokkal nyilvánvaló, ahol a nyílhegy alatt **♣** **♠** a vessző „keresztmetszeti rajza” képviseli a nyíl vesszőjét.

A nyíl **↑** 'száraz fa' vesszőjének (celőke, cselőke = 'lövesszőcske') rajza nem felel meg az ótörök **oq** (nyíl) jelentésnek és hangértéknek, mert a rajz csak a **↑** 'vessző', és nem a nyíl egyik: **↑** vagy egy másik: **↑** kínai piktogramjának rajza.

Az ótörök jenyiszeji **O** **o** **y**er, **y**ir (föld) rajzából hiányzik a **⊙**föld **×** 'közép' jelölése, ahogy a székely **f** hangértékű betűként látjuk. (Az egyszerűsítés általános, összevethető írástörténeti folyamat).

— Összegezve megállapíthatjuk, hogy amíg a Hung fan jelcsalád hun és koraavar előzményű székely betűk rajzai, és hangértékeik segítségével rekonstruált ideogramma jelentéseik megfelelnek (egyeznek) a Kelet-ázsiai szélrózsa Henri Maspero által leírt égtájak és elemek párosításával. Az ótörök betűkről ez

⁶² „796 a-d * *dziäk / ziäk / si* evening (Shi); night (éj), (Chuang). b. is Yin bone (A 1:5,1), c. is Yin bone (A 1:27,4), d. is Chou I (inser. 65). The graph is a drawing of the moon.”

már kevésbé mondható el, mert többnyire már időrendben is másodfokú átvételek.

A Hung fan (a „Nagy Szabály”, az „öt elem bölcselete”) ma is jelen van közmondásainkban, nyelvhasználatunkban, és Sajó nevű vízfolyásaink nevében:

„Tűz és víz.”; „Tűz, víz nem ellenkezik úgy egymással, mint...”; „Mintha vizet égetnénk.”; „Elöl tűz, hátul víz.” (!); „Fából vaskarika.” A Hung fan szerint sem hatolnak egymásba, és nem is keverednek.

Az sem véletlen, hogy hazánkban három (!!) Sajó (’só-jó = sófolyó’) nevű folyónk, patakunk van. Legnagyobb a Felvidékről folyik a Tiszába. Erdélyben az egyik Sajó az Iza, a másik a Szamos baloldali kis patakja. Nem sós a vizük. Nem „sóvidékről” folynak! Sót sem szállíthattak rajtuk. A felvidéki Sajó — legközelebb még kis pataként Dobsinánál — közel 100 km.-re van (hegységeken átkelve) az Eperjestől is keletre lévő sóbányáktól. Teljesen helytelen (Kiss Lajos 1988) „sószállító” etimológiájuk.

Csak a Hung fan (Nagy szabály) szerint „sós” a vizük: „ami folyik és lefelé halad, hozza létre a sósat, ami ég és felszáll, hozza létre a keserűt”, stb. (Szekeres 2008, 72 – 74)

Ugyanezek — gondolom — nem mondhatók el a Hung fan és a török közmondások hasonló megfeleléseiről.

2./b A székely és ótörök betűtörténet (közös) sajátossága, hogy a több rajzrészről álló betű részeit összevonták, összekötötték, „egységesítették”. Pl.: a No. 23. kínai 凵 ’jég’ piktogramból képzett nikolsburgi 凵 ’gy’ betű (**gyeg** / jég) két ferde vonalát egy függőleges vonallal kötötték össze: **𠃉**.

A későbbi rontott (romlott) ábécékben és feliratokban már csak így látjuk. Szintén a nikolsburgi ábécében a No. 25. kínai 𠃉 ’barna lószín fehér foltokkal’ (nyelvünkön 𠃉 **hóka**) piktogram két részét betűként egybevonták: 𠃉. Épp így összevonták a No. 47.: kínai 丩 ’kicsi’ (ótörök 丩 kičig) piktogram rajzának vonásait. Az „összevont” (egységesített) rajzú betű változatok: 𠃉 𠃉 𠃉

2./c A székely és ótörök jel és betűalkotás szintén közös sajátossága, hogy a piktogramokat (miként a kínai ’tűz’ és ’eső’ piktogramok származtatásánál is láttuk) kettéosztották, „megfelezték”, és úgy alkottak betűket belőlük.

„Az öt elem elméletének” rajzában a fémet a nyílhegy ’vas’ anyaga jelenti meg. A nikolsburgi ábécében (jelcsaládban) a nyílhegy ’vas’ anyagát a kínai 𠃉 (’hegyes tárgy, nyílhegy’) piktogram felezett 𠃉 rajzaként látjuk véghangzó ’s’ hangértékkel. Előzményként a nyílhegyet a mezőberényi hun lelet arany övcsatján is kettéosztva (megfelelve) látjuk: 𠃉 𠃉 (Bóna 1993, 150).

Vagy: No. 27. A kínai 𠃉 (’üst’) piktogramból egyszerűsített hun (székely) 𠃉 (’üst’) piktogram rajza (Bóna 1993, 231), amelyből ’u’ betűt képeztek. (L.: Szekeres 2008, 189: ’üst’ piktogram alakú „kzylkajnartöbei hun övveretek”) A későbbi romlott székely ábécékben megjelent a „rontott 𠃉 rajzú” változata is.

Az ótörök betűalkotó(k) a piktogram rajzát kettéosztották. Felső felének 𠃉 𠃉 **üstün**, **üsdün** (felső fél jelentés) ótörök szavával képezték orhoni akrofoniás ’ü’, és **ütüg** (ima, kérés) szó akrofoniájával az orhoni ’ö’ betű hangér-

tékét. (A megfordított üst (boltozata) a Tājri (Ég: Isten) jelképe volt.) A pikto-gram rajzának alsó felével képzett orhoni ṡ ṡ — és már erősen rontott rajzú jenyiszeji ṡ betűváltozat az ótörök (Gabain) küzäč (üst) szó akrofonijával kapta **q¹** hangértékét.

Ugyancsak az üst piktogram felső részével képezték (l.: No. 28.) a ṡ 'vas' jelentésű ideogramma szavának szókezdő hangjával a székely 'v' betűt (mert az üst réz-bronz anyagát egykor a 'vas' szóval neveztük meg), amely ṡ betű ótörök változata 'lt' és 'ld' hangértékű, amely a hangértékadó szó belsejében lévő 'lt' és 'ld' hangkapcsolatra utal. Az ótörök szót még nem sikerült megtalálni, de a hangkapcsolatok **t** és **d** összetevője a 'vas' anyagára (ótörök: tämür ~ tämür > demir) utal.

A kínai piktográfiában is felfedezhetjük a hun 'vas' ideogrammát, ahol az 'izom' rajzára van rajzolva, s így együtt: izomerőt, fizikai energiát jelent. (L.: Szekeres 2008, 132) Kyril Ryjik No. 153c:

A rajzra és jelentésére tekintve eszünkbe jut „kis vasgyúró” szóhasználatunk, amikor fiú gyermekünk „rendkívüli izomosságát, erejét” dicsérik. Személynévként is: „1429: Georghius Vasgyuro dictus” (TESz)

A kínai ṡ 'mező, üres határvidék' piktogram jelentésének megfelel nyelvünkön a ṡ rét szó (l.: No. 22.). A székely rovásírás 'r' hangértékű betűje. Az ótörök betűalkotó(k) a piktogram felezésével (kettéosztásával) két betűt alkotak. A felső részének rajza **ṡ** **r¹** hangértékű. Az ótörök nyelvben nem volt szókezdő r hang, így csak nyelvünk korabeli 'rét' ('ret') szavának szókezdő r hangjával kaphatta **r¹** hangértékét. Alsó fele **ṡ** **t²** hangértékű, amely a 'rét' szavunknak megfelelő ótörök tariylay ('mező, szabad terület') szókezdő t hangjával kapta **t²** hangértékét.

És így tovább, a kínai 'repülni', 'toll', 'szárny' piktogramok „felezésével” alkotott székely cs, p, z betűk (No. 31-33-ig).

2./d A székely és az ótörök „rovásírás” történetében közös jelenség a betűk rajzainak rontása (romlása), és idővel már más piktogramok rajzaival történt kicserélése, „helyettesítése” is.

Az „írás és olvasás tudománya” nem volt széleskörűen elterjedt a székelyeknél sem, ami a betűk rontásaiban, romlásaiban is megnyilvánult. Sőt: előfordult betűknek más piktogram előzményű betűkkel történt „kicserélése” is, amelyek jelentéseiből hangértékeik nem vezethetők le, mert más a jelentésük. Amit már szintén elfelejtettek. Egyik jellemző példája a cserének, amikor a teknős piktogramból kivonatolt, „mell, mell(ső) rész” jelentésű ideogrammból képzett *nikolsburgi* **ly** hangértékű betűt (l.: Szekeres 2008, No.17.) kicserélték a kínai 'Nap' (B. Karlgren 1957, No. 404.) piktogramra, amelynek ótörök be-

túként **ŋ** (nazális) hangértéke van az **onŋ** ('dél(i)') szó véghangzója alapján. Ennek semmi köze sincs az eredeti nikolsburgi betű rajzához és 'ly' hangértékhez.

Az első téves lejegyzés után a további másolók sorra átvették a „hibát”. Ennek egyszerű oka, hogy évszázadok múltán már erősen megkopott a székely rovásírás sohasem általános ismerete, mert akkor ilyen cserék nem fordulnak elő. Így látjuk később „időrendben”: Miskolci Csulyák István ref. esperes mindkét lejegyzett romlott ábécéjében 1610 körül; a Hickers-Harsányi-féle romlott ábécében 1678-ból; a marosvásárhelyi kézirat kilenc romlott ábécéjében 1753-ból; és a Révai Miklós romlott ábécéjében is 1803-ból. (L.: Forrai Sándor 1988, Gödöllő.)

Ezért a ☉ 'Nap' piktogram rajzára adatként hivatkozni és tovább adni a székely rovásírás **ly** betűjeként: *totalis laikusságot jelez!* (Mert (sajnos) vannak „rovásírás kutatók”, akik a Nap piktogramnak „ex-has”: 'lyuk' jelentést adnak (más hasonló blódségekkel együtt), és megsokszorozva terjesztik az interneten is.)

Vagy: a **ŕ** 'dél' jelentésű piktogramból származtatott 'd' betű romlása (l. Szekeres 2008, No. 2.), amelynek a nikolsburgi ábécében még hiteles a **ŕ** rajza. De már teljesen romlott (rontott), amikor a függőleges fővonalától a teknős jobb első lábhoz tartó mellékvonalat a „fővonalon” teljesen áthúzták: **ŕ** Elfeledve „származását” és eredeti jelentését. Így látható a későbbi romlott (rontott) betűket is tartalmazó ábécékben. Sőt: a laikusok ma ezt a romlott rajzot tartják a székely rovásírás eredeti 'd' betűjének.

Vagy: a szintén teknős világmodell (üdv-hely = menny) piktogramjából származtatott nikolsburgi **ŕü** betű rajzát cserélték ki az 'üst' piktogram kettéosztott felső részének rontott rajzú ótörök: **ŕ** 'ü' betűjével. (L.: Szekeres 2008, No. 27.)

Néhány ótörök betű alkotására épp úgy (szintén) jellemző, hogy a kínai piktogram „görbe” vonalának rajzát „kiegyenesítették”, s így könnyebben véshető, róható betűket alakítottak belőlük. Pl. a kínai **𠃉** 'íjjal lő' jelentésű piktogram (ij) rajzának középső vonalát: **𠃉** (l. Szekeres 2008, No. 59). Miként ugyanebből a kínai piktogramból képezték az orhoni 'z' betű rajzát az ótörök **𠃉** *bu* (megsemmisít, elpusztít) szó véghangzójával, mert az ótörök nyelvben szókezdő 'z' hang nem létezett. (L.: Szekeres 2008, No. 63.)

A jenyiszeji 'z' betűváltozatok között már erősen rontott rajzúak, vagy kicserélt, más hangértékű orhoni betűk is vannak: **𠃉 𠃉 𠃉 𠃉 𠃉** Bizonyítva a jenyiszeji ótörök ábécének az orhoni betűk átvételén alapuló, időrendben későbbi voltát, amikor olyan, rajzukban és piktogram előzményükben más betűk cseréi is végbe mentek, mint a fentebb említett, romlott székely ábécék betűinek esetében.

De említhetnénk még a székely No. 9. **⊕** föld, ótörök **⊕ ⊙ ⊕ ⊙** yer, yir (föld) jelentéssel alkotott ótörök betűt is, ahol már hiányzik a 'közép', a teknős piktogram két fővonalának metszéspontjával történt jelölése. Bár ez egyben a rajz egyszerűsítése is, ami szintén törvényszerű jelenség a „rovásírások” történe-

tében, mert mindig igyekeztek fára rovásnál a betűknek könnyebben róható rajzot adni.

2./e Az ótörök és székely írás történetében egyaránt közös „tanúbizonyosság”, amikor akrofoniás hangértékadás esetében a szó kezdőhangjának változásával a betűnek időlegesen még két hangértéke volt, mert a hangértékadó szót még mindkét kezdőhangjával ismerték.

Lásd a korabeli nyelvünkön megnevezett hun uralkodó Φ 'šän-jü' ('šäles nagy(u) egejú' = széles nagy egű) tamgáját alkotó (|) 'nagy', 'széles', 'ég' ideogrammak közül a 'széles' szavunk egykori š (s) kezdőhangjával képzett orhoni ótörök | š⁰ és s⁰ (s⁰ és sz⁰) hangértékű betűt, amelynek a későbbi jenyi-szeji feliratos emlékekben már csak s² (sz²) hangértéke van. Pld.: az orhoni Kültegin emlékmű feliratának második sorában, ahol a betűnek még | š hangértéke van: $\text{𐌆𐌿𐌸𐌹𐌸𐌹} \text{ 'qop almiš'}$.

Mert Kr. sz. u. a VIII. századra már befejeződött egykori 'széles' hangértékadó szavunk szókezdő š > s (s > sz) hangjának változása. (L.: Szekeres 2008, No.14.)

Az orhoni š (s) hangérték „harmonizál” nyelvtudományunk adatával, amely szerint „szél” (széle valaminek), így 'széles' szavunk szókezdő hangja „ősnyelvünkben” s (s) volt: „Az ugor alapalak a *šél₃ lehetett.” (TESz)

Ugyanilyen szókezdő hangtörténeti változásról „tudósít” a székely Ψ ž (zs) betű hangértékeinek története a nikolsburgi ábécében és a székely rovásnaptárban, amelynek korábban š (s) hangértéke volt. (l.: Szekeres 2008, No. 30)

A betű fs (ž) és efch (eš) hangérték jelölése a nikolsburgi ábécében nem tűnt fel a székely rovásírás „kutatóinak”. Pedig a betű š (s) hangértékét még a Bolognai Rovásemlék is „visszaigazolja”! — amelynek első, részletes ismertetésével Forrai Sándor (1985), majd lényegesen magasabb színvonalon Sándor Klára (1991) foglalkozott. Forrai Sándor nem ismerte fel a betű š (s) hangértékét, és mindhárom nevet ž (zs) hangértékkel olvassa.

Sándor Klára a „Nyelvtörténeti vonatkozások összegzése” c. fejezetben írja: „Arra is a rovásnaptár névalakjai mutatnak rá, hogy néhány, ma –s-végű névben a szóvégen a 15. századi adatokban még esetleg -zs-t kell olvasnunk, annak ellenére, hogy a latinbetűs helyesírás ezt nem jelzi.”⁶³

— Súlyos tévedés, mert Ő sem ismeri kellően a nikolsburgi ábécét! — Nem kell **zs** -t olvasnunk! — mert e három név utolsó betűit még a nikolsburgi ábécében is jelölt Ψ efch (š) hangértékkel kell olvasni! Idézzük könyvéből (1991) az érintett nevek írását:

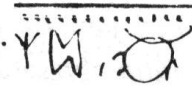
673.2.4 **Kolos (Skolasztika).** Scholastica. Február 10.
kol(t)t; *Kolozs*.
ekols.; Colo ſ ina/ M.; 4.

••••
ΨA DO

⁶³ Sándor Klára 1991, 152.

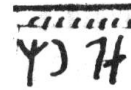
683.1.1 Ambrus. Ambrosius. Április 4.

ambruž = a | mbruž; Ambruzs v. Amburuzs.
ambrus; Ambro | y M.; 19.

677.1.8 Dénes. Dionysius. Október 9.

dinž; Dienezs
ediens; Diony | y; 8 (7).

Mindhárom idézett szó végén még Y š (s) hangértékű betű van! Nem ž (zs) hangértékkel kell olvasni!

A kínai Y 'šeng' (fiatal növény, kicsiny hajtás, csíra) szó kínai jövevény nyelvünkben, amelyhez: -e (l.: zsen-g-e), -ül (l.: zsen-g-ül), -dül (l.: zsen-dül) képzőink járultak. Szókezdő š (s) hangja a székely betű alkotásának idejében zöngésült nyelvünkben: š > ž (s > zs), amikor mindkét szókezdő hangjával még használták a hangértékadó szót. Miként a szintén idegen (főleg német) eredetű zsák, zsálya, zsámoly, zsellér, zsemle zsendely, stb. szavunknak is az 1400-as évek végéig követhető gót f és sch szókezdő betűkkel történő az írása. Nyelvünkben egykor nem volt (szókezdő) zs hang.

Nyelvtudományunk 'zsen-g-e, zsen-g-ül, zsen-dül' szavainkat „ismeretlen eredetű”-nek definiálja. (TESz) Az ótörök és a többi török nyelvben ismeretlen a 'šeng' szó. Ezért ótörök közvetítéssel nem, csak **eleink közvetlen kínai szomszédsága idejében** kerülhetett nyelvünkbe! — amit „véletlen egybeesést kizáró” piktogramja is igazol! Miként feltehetően előfordul nyelvünkben még számos más kínai jövevény is, amelyekkel nyelvtudományunknak foglalkozni kellene. Pl.:

hui visszafordulni, visszatérni „Lárma, paizscsörgés, ördögi huj! huj! szó: Félelem a vadnak ez idegen új szó.” (Arany János: Buda halála, Ötödik ének.)

Eszerint a „Huj! huj!” szavunk nem „önkéntelen hangkitörésből, vagy hangutánzó eredetű indulatszó” feltevésével keletkezhetett (TESz), hanem olyan kínai eredetű katonai szakszavunk, amelynek kiáltása egykor a menekülés színleléséből a *visszafordulás* műveletét jelentette.

Erre utalhat az 'u' hang nyíltabbá válásával keletkezett 'huj > haj-' alapszó, és a -rá határozószóval képzett haj+rá ('hajrá') szavunk is („Rá! — Rá! — Hajrá!) — vagy: „Rájuk megyünk!”, miként az -sz deverbális képzővel a 'hajsz-' alapszavunk, amelyből +a főnévképzővel 'hajsza', és gyakorító képzővel 'hajszol' szavunk is. Ezek feltehetően mind a kínai eredetű 'hui' szóból képzett katonai szakszavaink volnának. A török nyelvekben ismeretlenek.

Vagy a kínai: *csi* ('csirke, tyúk') szó, amelyből nyelvünkben a 'csi+be', 'csi+r+ke', 'csi+kó', 'csi+du' stb. szavunk származhat. Vagy: a kínai *háj* ('gyermek') szóból: háj+csi > hajcsi (l.: 'csi-csi-kál, csi-gat', stb.). „Paplan alá! Hajjcsi!” — Stb.

Érdeemes volna kutakodni ismeretlen, hangutánzó, vagy gyermeknyelvinek

tekintett szótöveink (szavaink) után a kínai nyelvben, amelyek nyelvünkben többnyire képzőkkel vannak ellátva. Ez egyik ismérvük. Ez bizony sinológus feladat volna.

A magyar és a török nyelvek magánhangzó-harmóniája miatt az eltérő hangrendű kínai nyelvből a jövevényszavak átvétele mindig is a szavak jól hallható, teljes értékű hangzóin és jelentésén alapulhatott. A kínai nyelv félhangzóit nem érzékelték (érezkelhették), csak a teljes értékű, jól hallható hangokat.

Vagy szókezdő mássalhangzók torlódása esetében az egyiket „kiejtették”. Pl. a kínai *t'ien* ('ég') szó (B. Karlgren (1957) No. 361) az ótörök nyelvbe: „*tän-si* < chin. 天子 *T'ien-tsü* Kaiser || imparátor” ('császár') (AlttGramm)

— A *t'ien* > *tän* alakban került (kerülhetett) nyelvünkbe, és az ótörök nyelvbe is, mert szavak elején a mássalhangzók torlódását az ótörök nyelv sem tűrte. ('Isten' szavunk az 'is' (ös) szóhoz kapcsolódó 'tän' (kínai: 'ég') szó összetételéből jött (jöhetett) létre a kereszténység felvétele idejében.

3./ A székely és az ótörök betűk történeti előzményeit a hun és koraavar régészeti leleteken előkerült piktogramok és ideogrammak igazolják. (L.: Szekeres 2008, 182-190, és 200-214.) Így a žaman-togaji hun sírból előkerült csontlemez rajzán (Szekeres 2008, 63.), a jutasi koraavar vadászsípon és a homok-rév/mokrini csontraizon (Szekeres 2008, 203.) a rajzok mellé „feliratként” rótt székely betűk *piktogram/ideogramma előzményeit* látjuk.

Ótörök piktogram feliratoknak eddig nem akadtam nyomára, vagy nem ismertem fel, mert a piktogramok megnevezésének nyelve önmagában nem ismerhető fel. Csak az orhoni „Шивээт Улаан” (Shiveet Ulan) emlékmű (Kr. sz. u. V. – VI. századba datált) kőtáblája kerülhet „valamiféle” előzmény gyanújába:

Betűfelirat nem lehet, mert a piktogramok, ideogrammak és ágyékháromszög-szerű antropomorf alakok teljesen rendszertelen összevisszaságban vannak a kőlapra vésve. Több olyan kínai/hun piktogramot és hun ideogrammat is látnunk rajta, amelyek az ótörök és székely ábécé betűinek előzményei.

Felülről indulva vizsgáljuk a jeleket (piktogramokat). A No. számok Szekeres (2008) jelicikk számai. A belőlük képzett székely és ótörök betűk hangértékeit félkövér, aláhúzott betűivel jelölöm:

- 1./ No. 13. Jelentése: 'nagy'; hangértékei: székely: n; ótörök: n²
- 2./3. Ligatúra (jelösszevonás). Jelentése: 'juh, antilop' + 'apa, atya'. Ótörök: 'kočqar² (kos)' + d²ädä (apa).
- 2./ No. 35. J.: 'juh, antilop'; székely: nt; ótörök: 'kočqar², košqar² (kos)'.
- 3./ No. 20. J.: 'apa'; székely: 'apa/aty'; ótörök: 'd²ädä: (apa)'.
- 4./5. A némileg rontott 'folyó)víz' és az 'észak' ideogrammapárja.
4. No. 3. J.: '(folyó)víz'; székely: 'jó'; ótörök: 'sub/supp' (szub/szup) (víz).
- 5./ No. 4. J.: 'észak'; ótörök: 'ir, yir (észak)' és: 'ej(szak)'.
- 6./ L. mint No. 35.
- 7./ No. 10. J.: 'ég'. Az ideogramma még nem szögletesített előzménye. (Bóna 1993, 100.; Szekeres 2008, 63.)
- 8./ No. 23. (> ~~†~~) J.: 'jég'; székely: 'gyeg' eredeti piktogram változata.
- 9./ No. 6. J.: 'nyílhegy'; székely: 'vas nyílhegy'. Ótörök: 'tämürgän (vas nyílhegy)'.
- 10./ No. 8. J.: 'vessző, rovásvessző'; székely: 'celőke, cselőke (a nyíl száraz fa (ló)vesszője)'; ótörök: 'oq (nyíl), siruq (karó, pózna)'.
- 11./ No. 2. J.: 'Nap'; jenyiszeji ótörök: 'on¹ (dél)'.
- 12./ L. mint No. 3.

A kőtáblán lévő piktogramok, ideogrammak kigyűjtésével az alábbi ismeretekhez jutottunk:

a./ A kigyűjtött tiz jel közül hét került elő hun, egy pedig koraavar régészeti leleten. A tizből nyolc (No. 13.; No. 35.; No. 20.; No. 3.; No. 10.; No. 23.; No. 6.; No. 8.) a nikolsburgi ábécé betűinek piktogram és ideogramma előzménye!

A kőtáblán hét olyan piktogram/ideogramma van, amelyekből az orhoni: No. 13.; No. 35.; No. 20.; No. 3.; No. 4.; No. 6.; No. 8. — az No. 2. piktogramból pedig a jenyiszeji ótörök ábécében alkottak betűt.

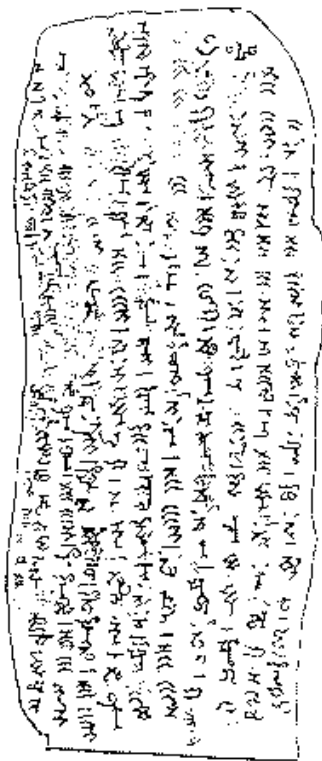
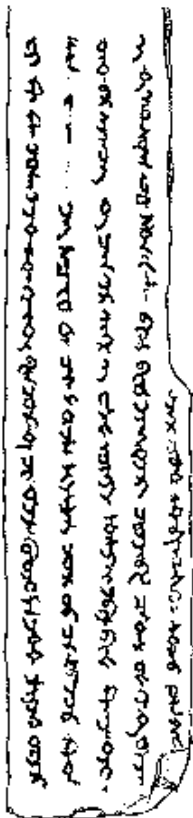
Megállapíthatjuk, hogy a kőlapon még nem ótörök betűket, hanem hun (piktogram, ideogramma) előzményeit látjuk, mert a No. 10. 'ég' ideogrammanak (a székely 'g' betűnek) eredeti rajzát a Žaman-Togaj 21. kurgánja melletti hun sírban talált „feliratos csontlemezen”, a No. 23. 'jég' pikto-

gramot pedig a jutasi 125. avar sírból előkerült vadászsíp rajzán is látjuk. Az ótörök ábécékben ezekből nem képeztek betűt.

Mivel feltárható, olvasható összefüggést (összefüggéseket) nem sikerült megállapítani a kőlapra vésett piktoqramok, ideogrammák között, — a ШИВЭЭТ Улаан emlékmű „feliratának” alkotója feltehetően olyan személy lehetett, aki a piktoqramok, ideogrammák rajzait (és talán némelyik jelentését is?) ismerhette, azokat a saját gondolatvilága összevisszaságában véste fel az egyébként kiválóan előkészített kőlapra.

S hogy csak egy ilyen korai, össze-vissza rótt, értelmezhetetlen „felirat” maradt fenn az utókornak, jelzi: az I. Ótörök Birodalom népei még nem ismerték (nem ismerhették) az ótörök írás ábécéjét, mert még nem létezett. Az első ótörök feliratokat a Kr. sz. utáni 830-as év körüli időpontra datálják.

Az ennél korábban az ótörök írás (és ábécé) hiányát „jelzik” a legrégebbi szogd, brahmi - kharosti (?) betűkkel írt feliratok is, amelyek a Kr. sz. u. VI. századba (581 – 599) vannak keltezve az alábbiak szerint:

A baloldali kép Татпар (Kutlug / Elteris) kagán emlékművének (Kr. sz. u. 581 – 582-be datált) kurzív szogd írással írt feliratának egyik oldala. Elfogadott olvasata nincs. (Egyik oldalán négy vízszintes sorban, kharosti-szerű olvasatlan felirat is van.)

A középső a ХУйic толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. a VI. VII. századból), két brahmi-kharoshti-szerű felirat (régí szanszkrit?) ismeretlen nyelven. Szintén olvasatlan.

A jobboldali kép a Нирн каган (Niri qayan) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. 587-599) szintén kurzív szogd felirata. Mindössze 8 sornyt olvastak el a 13 (vagy 20?) sorból. —

Az orhoni ótörök írástörténeti „előzmények” jól mutatják az írás igényének megjelenését Kr. sz. u. a VI. század végén, az I. Türk Birodalom idejében. de kkor még ótörök írásról nem beszélhetünk.

Az orhoni ótörök ábécé (és írásrendszer) alkotásának időpontját (az eddig feltárt ismereteink alapján) bizonyíthatóan csak a VIII. század elejére, a II. Türk Birodalom idejébe tehetjük az alábbi indokok szerint:

Az orhoni „Шивээт Улаан” emlékmű kőtábláján olyan, a hunok által átvett kínai piktogramok és hun alkotású ideogrammák vannak, amelyek székely és ótörök betűként egyaránt ismeretesek. De hiányoznak még azon ótörök betűk olyan kínai piktogram előzményei, amelyeket a No. 22. ’rét’, és a No. 27. ’üst’ piktogram kettéosztásával származtattak. Ezért az ótörök ábécék piktogram és ideogramma előzményeit két csoportra oszthatjuk:

a./ Hun előzményként átvett kínai piktogramokra, és a hunok által alkotott „teknős jelcsalád” ideogrammáira.

b./ Olyan kínai piktogramokra, amelyek nem kerültek elő (eddig) hun előzményként, csak betűként ismeretesek az ótörök ábécékben.

Az (orhoni) ótörök ábécé és írásrendszer alkotásához olyan „betűalkotó(k)” segítsége kellett, aki(k) még ismerték a hunok által alkotott teknős jelcsalád páros (Hung fan) ideogrammáit, és a hun uralkodó \emptyset tamgájának (|) ideogramma összetevőit, és megnevezését nyelvünkön. És (valamennyire) a kínai piktográfiaát.

Valamint jelentős ismerete(ik) volt(ak) a brahmi-kharosti írástípus rendszeréről, amelynek már voltak „ótörök előzményei” a Татнап (Kutlug / Elteris) kagán és a Хүйс толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum felirata elkészítésekor, Kr. sz. u. a VI.-VII. században.

Ilyen komplex ismeretekkel bíró „tudós embert” (embereket) csak a korabeli Kínából, vagy Kína északi, „hun határvidékéről” lehetett hozni (hozatni), aki (akik) nagy valószínűséggel a déli hunok (vagy avarok?) leszármazotta(i) lehetett (lehetek). Aki(k) még ismerte (ismerték) a hunok által használt piktogramok (ideogrammák) jelentését és a szakrálisan fontosabbak hun szavakat is, mert az ’ej(szak), valamint a nogy(u) (nagy), šeleš (széles), ege (ég) szavunk csak így lehetett a székellyel azonos hangértéket adó szava az ótörök betűnek.

Épp úgy, miként az ótörök feliratokat — évszázadok múltán — már csak Kínából hozott „qam” –ok (sámánok) tudták a 13. század közepén elolvasni, mert az észak-kínai határvidék mindig az utolsó behódolt, beolvadó „barbárok” területe volt.

Az orhoni ótörök írás írástörténeti előzményei bizonyoságként mutatják, hogy az ótörök írásnak nem volt időrendben megfogható „belső fejlődése”. Olyannak alkották Kr. sz. u. a 830 körüli években, ahogy az első ótörök betűkkel vésett orhoni feliratokban ma is látjuk.

Az eddig feltárt tényadatok alapján megállapítható, hogy az eddig még feltáratlan „kelet-európai” rovásírás ábécék alkotása időrendben megelőzte (megelőzhette) az orhonit! — mert azokat a már korábban nyugatra elvonult hunok (és avarok) piktogramjaiból és ideogrammaiból alkották!

Belső szerkezetük sem lehet azonos az orhoni típusú írásokkal, mert eltávolodtak (elvonultak) a kínai és brahmi írástörténeti kultúrkör közelségéből. Így a Szarvas-Nagyszentmiklósi rovás emlékeket is ebbe a csoportba kell sorolnunk. A betűalkotásra bizonyára a görög írás, vagy más hatás is érvényesült.

A székelyek elődei is a középvár-korban (ennek hatására?) kezdtek betűket alkotni, mert néhány olyan betű is előfordulnak bennük, amelyek a Szarvas-Nagyszentmiklósi rovás emlékekben is láthatók. Akkor, mikor a középvár-korban nyelvünkön az első tárgyfeliratokat: a jánoshidai tütartó, kunágotai ezüstkorsó, ozora-tótipusztai lelet, kiskőrös-vágóhídi kehely tárgyfeliratait alkották, s amelyek többsége azért nem azonos a „kelet-európai” rovásírások betűivel, mert a székely betűket közvetlenül hun és koraavar piktogramokból alkották. (L.: Szekeres 2008, 200-214)

4./ A kínai piktogramok ótörök átvételei nem minden esetben „direkt jelentésükkel” történtek, de mindig jelképi összefüggésben vannak az eredeti jelentéssel. Ez jól látható a teknős jelcsalád történeti összehasonlító vizsgálatánál, ahol a ’tűz’ ideogrammából, a jenyiszejiben a „napkarikából” is ’*oη*’ (dél) jelentéssel képeztek η (nazális) hangértékű betűt (l.: No.2.), mert a tájolt teknős Hung fan piktogramból származó ’tűz’ ideogramma tájolója, és a ’Nap’ is délen van.

A kínai ’ék, nyílhegy, behatol, áthatol’ jelentésű piktogram rajzváltozatnak (l.: No. 54.) az ótörök *č* és *ğ* hangértékkel meghatározható *čoy-* ,*čog-* ’schlachten’ (’öl, megöl’) jelentése van. (AlttGramm.)

A kínai ’bárd, alabárd’ piktogram (l.: No. 57.) a jenyiszeji ábécében a ’*küzät*’ (ör, örség) jelentés szavával kapta *kü* és *ük* hangértékét, mert az alabárd az ’ör, örség’ jelképe volt.

A hun uralkodó *šan-jü* ∅ tamgája ’*us*’ (ös)-ként van feltüntetve a nikolsburgi ábécében, mert a székelyek „ös(ük)ként” tisztelték. Épp így, a kínai ’*utódok, utána megy*’ jelentésű kínai piktogramnak (L.: Szekeres 2008, No.38.) a székely nikolsburgi jelcsaládban (ábécében) *tprus* (tiprós) megnevezése van. Mert az üldöző azért „megy utána” a menekülő ellenségnek, hogy megsemmisítse, „eltiporja”. A piktogram ennek az „utána menésnek”, üldöző katonai (harcászati) műveletnek lett a jelképe.

5./ A hangértékképző szavak hangrendje, és a belőlük képzett ótörök betűk magas vagy mély hangrendje között sincs összefüggés. Eklatáns példája, hogy a ’tűz’ és ’dél’ ideogrammából és a ’Nap’ piktogramból egyazon ’*oη*’ (dél) jelentéssel képeztek véghangzó η⁰, η¹, és η² (nazális) hangértékű betűt (l.: No. 2.), mert a ’tűz’ tájolója és a ’Nap’ egyaránt *délen* van.

6./ Az ótörök írás brahmihoz hasonló rendszerű, magas és mély hangrendű szótagokra épített szerkezete, az ótörök nyelv hangtörténete és az alkotók rendelkezésre álló (többnyire) hun előzményű piktogramok és ideogrammak meg-

határozták (és behatárolták) a betűalkotó(k) munkáját.

A betűk többségének ótörök hangértékképzése a piktogramok és ideogrammak ótörök megnevezésének szókezdő és véghangzó hangjával, vagy szótagjával (pl.: No. 8. 'uq, qu'; No. 29. 'ük, kü', 'ök, kö'), és néhány esetben a szavak belsejében lévő mássalhangzók hangkapcsolatával (pl.: No. 48. 'nd, nt'; No. 60. 'ny' (nj); No. 61. 'nč' (ncs) történt. (Ily módon képezték a székely nikolsburgi ábécében az 'antilop' jelentésű piktogramból a szó belsejében lévő 'nt' hangkapcsolattal alkotott hangértéket is. (L.: No. 35).

De néhány betű hangértékképzése az ótörök nyelv hangtörténete és a történelmi hagyományok miatt, csak a piktogramok és ideogrammak nyelvünkön megnevezett szavaival volt lehetséges az elsőként alkotott orhoni ábécében: No. 4.: ej(szak); No. 10.: eg² ('ég'); No. 13.: n²ogy(u), ('nagy'); No. 14.: šel(es), s²el(es), ('széles'); No. 22. r¹et ('rét'). A piktogramok (ideogrammak) nyelvünkön megnevezett szavai tévedhetetlenül adják az ótörök betűk hangértékét!

Az ótörök írás betűinek alkotására (miként a székelyre is!) — csak részben jellemző az akrofóniás (szókezdő) hangértékkadás, ami a Proto-sinai — mediterráneumi írástörténelmi kultúrkörben még általános. Az ótörök és a székely rovásírás jel és betűtörténelmi előzményeikkel nem a Proto-sinai (arámi) írástörténelmi kultúrkörbe tartoznak. A különböző írástörténelmi kultúrkörökben (íráscsaládokban) egymástól különböző betű és szótagalkotó stb. szisztémák érvényesültek. Az írás története rendkívül változatos.

Az ótörök nyelvben nem volt szókezdő *r*, *η* (nazális), *g*, *ğ*, hang. A *p* is csak szanszkrit és szogd jövevényszavakban fordult elő. Ezért szavak végén előforduló hangokkal (pl. No. 2. 'oŋ'; No. 3. *sub* ~ *sup*; No. 55. 'tal'; No. 58. *bičil*'; No. 35. 'kočqar', — vagy nyelvünk 'ret' ('rét') szavának szókezdő hangjával kaptak (kaphattak csak) hangértéket. A véghangzóval képzett ótörök hangérték gyakoribb, mint a mai nyelvünk hangrendszeréhez időrendben is már jóval közelebbi nikolsburgi ábécé betűinek hangérték képzése (alkotása) idején, amikor a nyelvünkben régebben létező hangokra már nem is alkottak betűket. Ez „alsó időhátként” nyelvészeti szempontból jól határolja a székely rovásírás betűalkotásának lehetséges időszakát. Felső határát pedig a két, *š* (s) és *s* (sz) hangértékkel rendelkező betű, és a hangértékeket a nikolsburgi ábécében rögzítő írásmódok adják. Pl. a 'cs' betű hangértékét *ch* betűkapcsolattal (lásd az echech (ecsecs) ligatúrát is!), a 'gy' hangot *g* betűvel jelölték. Stb. Az írástörténelmi kutatójának ezért alapvetően fontos a nyelvek hangtörténelmének valamilyen fokú ismerete. A „rovásírás kutatóknak” pedig korai latin betűs írásunk ismerete is. Mert nem csak a jó pap tanul holtig.

Ezért „kőkori”, vagy „ötven ezer éves”, vagy „bronzkori magyar írás” feltevése is a laikus tudatlanság tanúsítványa az írástudomány területén!

Rendszerét tekintve a székely írás is lehet szótagoló, mint az ótörök, de lényegesen különbözik abban, hogy nincsenek csak magas vagy csak mélyhangrendű magánhangzókhoz kapcsolódó, mássalhangzókat jelölő betűi. Ezért a sok ótörökkel közös azonosság és hasonlóság mellett a székely hangértékek már az

európai latin írás hatását is tükrözik.

7./ Az első ótörök betűkkel írt feliratok „központi akarat megrendelésére” készültek. Ezért az ótörök írás nem „írástörténeti fejlődés”, hanem hatalmi akarral megvalósított alkotás eredménye.

Nem zárható ki az sem, hogy e „munkáknak” (kínai szokás szerint), volt „főfelügyelője” aki a munkálatokat ellenőrizte. Ezért a betűket az első orhoni emlékműveken „kínai pontossággal” vonalak közé vésték. Ami később, a már nem központi megrendelésre készített feliratoknál elmaradt.

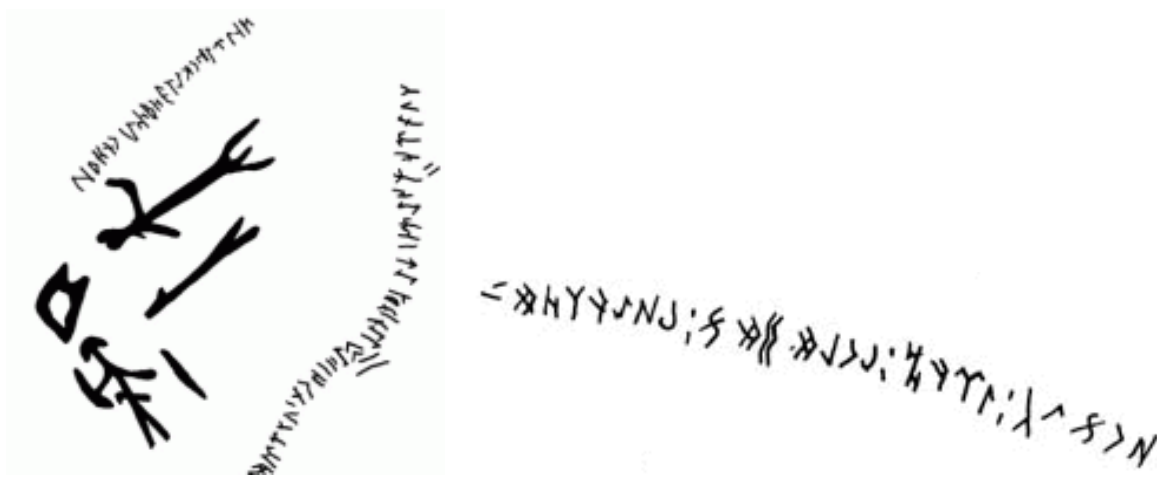
Nomád népek vonulásánál mindig voltak olyan visszamaradó néprészek, amelyek nyelvüket és sajátos kultúrájukat kedvező környezetben még évszázadokig meg tudták őrizni. Gazdasági kényszerből nem kötődtek még a „hivatalos”, érvényesülés nyelvéhez, mint a mai modern államokban. A „déli hunok” néhány évszázad alatt beolvadtak a nagy tömegű kínai népességbe. Az avarok uralmának Kr. sz. u. 552-ben történt leverése és az orhoni ШИВЭЭТ Улаан (Shiveet Ulan) emlékmű Kr. sz. u. az V. – VI. századba keltezésének időpontja pedig „szinte találkozik” egymással.

Néhány ótörök betű különféle (hangtörténeti, stb.) okok miatt, csak a nyelvünkön megnevezett piktogram (ideogramma) jelentésének szavával nyerhette el hangértékét. Finnugor eredetűnek tekintett szavaink és kicsinyítő-becéző képzőink szórványai az ótörök nyelvben — szintén bizonyítják nyelvünk és a keleti ótörök nyelv egykori „közvetlen találkozását”. (L.: „Finnugor eredetű szavaink A. von Gabain ótörök glosszáriumában. Kicsinyítő becéző képző(in)k az ótörök nyelvben” c. tanulmányom.)

Átvételük és beépülésük az ótörök nyelvbe lényegesen korábbi időszakot feltételez az első ótörök feliratok datálásánál.

Ugyanekkor a legkorábbi keleti ótörök, valamint köztörök és más ismeretlen török eredetű szavaink átvételei a bolgár-török nyelvi érintkezéseknél szintén lényegesen korábbi idősakra is rávilágítanak.

8./ Az ótörök jelrendszerekből a **kü, ük** (l.: No. 29.) és az **l²** (l.: No. 55.) betű kivételével hiányoznak a ku-wen (kínai óképírás) piktogramokból származó betűk. De hiányzik a hunok és korai avarok régészeti leletein egyaránt jelen lévő, és a székely nikolsburgi ábécében (jelcsaládban) a kínai 𠄎 ’jég’ > ’gyeg’ piktogramból alkotott (No. 23.) ’gy’ hangértékű székely betű ótörök változata is. Csak a hun-kori kőrajz fölé és alá rótt „Del uul” felirat alsó sora alá róva két helyen, és a negyedik tábla egyik sorának végén fordul elő:

Betűként ótörök olvasatuk sincs. Nem tudni, milyen célból rótt a felirat alsó sorának ötödik betűje alá és a hosszú sor végére a felirat készítője.

9./ Az ótörök betütörténetre is jellemző a betűk rajzának egyszerűsítése, a több részből álló piktogram részek összekötése. Eklatáns példája az (No. 47.) *kičig* ('kicsi') piktogramból képzett betű története.

A kínai 小 'kicsi' jelentésű piktogramot 180°-al elforgatva vették át az ótörök jelrendszer(ek)be: 𐰇 'Majd „szépítették”': 𐰇 (Kültegin felirat); a három vesszőt összekötötték: 𐰇 (Jenyiszej (e-45) felirat); majd már rontva, még bonyolultabb módon kötötték össze: 𐰇 (Talasz VIII felirat).

Amikor egy betű már elveszíti piktogram előzményű képzetének rajzát, biztosak lehetünk abban, hogy nem ismerték, „elfelejtették” piktogram jelentését. Ugyanezt látjuk a 𐰇 > 𐰇 *jég* ('gyeg') piktogramból képzett székely 'gy' betű esetében, ahol a két ferde vonalat egy függőleges vonallal kötötték egybe. Ennek első hiteles előfordulása a Nikolsburgi ábécé 𐰇 *eng* ('engy') ligatúrájában.)

10./ Maradt néhány ótörök betű, amelyek írástörténeti szakirodalmi adatokkal bizonyítható történetét különböző okok miatt eddig nem sikerült hitelesen, pontosan levezetni.

Ilyen a No. 56. sorszámommal jelölt betű, amelyik úgy az orhoni, mint a jenyiszeji jelrendszerben *d'* hangértékű. Sajátos rajzát könnyen, kizárólagos pontossággal sikerült egyeztetni a kínai írástörténeti szakirodalom műveiben. Bernhard Karlgren No. 406. 'erős', 'egy erős íj', illetve Kyril Ryjik No. 355. jelcíkké jelének 'izomerő' jelentésével.

'Erős' jelentésű szó csak szókezdő 't' hanggal fordult elő az ótörök nyelvben. Az is kínai jövevényként: „*tī, tii* < chin. *ting* „fest” immer, beständig, fest || *daima, daimî, saġlam*” („erős” mindig, állandó, erős) (AlttGramm) Ebből jöttek létre a különböző 'erős' jelentésű változatok: „*mtü. tygra* 'stark sein' (erőssége), *IM. tygra* 'batırlanmak'; *uig. (Gab.) mtü. tygra-k* 'stark, fest' (erős, szilárd)”, továbbá: „*kzk. oir. usw. tyη* 'schwer, fest, stark' (nehéz, állhatatos, erős), 'sehr, in hohem Grad' (nagyon, magas mértékben), *jak. tyη, дyη* 'туго напряженно' (fe-

szesen, feszülten), tob. дыη 'fest' (állhatatos, szilárd); ^{64 272} (M. Räsänen)

Csak később, a törökországi török nyelvben, szókezdő t > d hangváltozással: „*dinč kräftig, kraftvoll*” (erős, erőtéljes)⁶⁵ Csakhogy: a törökországi török, vagy más későbbi török szó nem lehet az ótörökben hangértékadó. Így a tob. (toboli dialektus) дыη sem.

Ezért hangértékadó szó pontos megállapítása, azonosítása további kutatást igényel. De ez már turkológus feladat.

A másik, hasonló probléma az orhoni ny ('nj') hangkapcsolatot jelölő, No. 60. sorszámú betű.

Két mássalhangzó hangkapcsolatából álló hangérték történetének feltárása a legnehezebb feladat még a képzett, írástörténeti és nyelvi ismeretekkel is bíró kutató számára is, mint a „szabályosabb” hangértékű betűnek, mert mássalhangzó hangkapcsolatok többnyire csak szavak belsejében fordulnak elő. Ezért ehhez a török nyelveket jól (jobban) ismerő kutató szükséges.

Szókezdőként az ótörök nyelv (miként a magyar is) került a mássalhangzó „torlódásokat”. Lásd a No. 35. jelicikben a székely ʎ 'nt' hangkapcsolatot jelölő székely betűt, amelyik a kínai piktogram 'antilop' jelentésváltozat 'nt' hangkapcsolatából kapta hangértékét.

Az átvett kínai piktogram változatok ʎ ʎ ʎ jelentései: 'juh, antilop, kecske'. Az ótörök nyelvben még nem volt még szókezdő 'r' hang. Ezért a kínai piktogram ótörök 'kočqar, košqar' (kos) jelentésű szó véghangzójával adtak hangértéket az ʎ 'r²' hangértékű ótörök betűnek.

— Az ótörök írás betűinek alkotása (képzése) Kr. sz. u. a VII. század legvégén, vagy inkább a VIII. század elején történhetett (lásd időrendben a legelső ótörök betűkkel írt „Memorial Complex Eletmiš Yabgu (Bilge atačim) 716; 718?” emlékmű feliratát).

Az azonos kínai piktogramokból származó ótörök és székely betűk és a közös „írástörténeti jellemzők” épp úgy meghatározzák az írástörténeti rokonságot, a közös írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartozást, mint nyelvészetben a nyelvcsaládokat az alapszókinés és a nyelvtani szerkesztés közös eszközei. — Az írások kutatójának feladata, hogy az írások történetét az írástörténeti kultúrkörökben (íráscsaládokban) feltárt sajátos összefüggések alapján, történeti összefüggéseikben, történeti összehasonlító szakirodalmi adatokkal bizonyítva tárja fel. Mert ahány írás, annyi az egymástól függetlenül létrejött írástörténeti kultúrkörökben (íráscsaládokban) létező összefüggés és sajátosság. És eltérés.

A „rovásírás kutató” is csak akkor kap hiteles eredményeket, ha kellő írástörténeti felkészültséggel meg tudja keresni, fel tudja kutatni a már azonosított írástörténeti kultúrkör hiteles piktográfiájában a betűk rekonstruált piktogram (ideogramma) előzményeit, és fel tudja tárni az íráscsalád közös jellemzőit. Mert

⁶⁴ M. Räsänen „Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen (1969) 477-478

⁶⁵ M. Faruk Bayrak, 2000, 500. o.

a közös írástörténeti jellemzők összekötnek, a nem létezők és bizonyíthatatlanok szétválasztanak.

Így, eszerint kell tekinteni a kínai írástörténeti kultúrkörbe tartozó ótörök és székely írás rokonságára is.

Irodalom:

A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

B. A. Булатова: Руиническая надпись на хуме из Ферганы 1965. The text is studied by E. Tenishev and V. Bulatova in 1973.

Bóna István: A hunok és nagykirályaik, Budapest, Corvina, 1993.

Danzel, Theodor-Wilhelm: Die Aufgänge der Schrift, (1912), Leipzig, Voigtländer.

Faulman, Karl: Illustrierte Geschichte der Schrift, Wien – Pest, Leipzig, 1880.

Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál Erdélyi Múzeum 58. kötet, 1996 1 -2. füzet.

Gabain, von A. (Annemarie von Gabain): Alttürkische Grammatik, Leipzig, Otto Harrasovitz, 1950.

Györffy György - Harmatta János: Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében. Honfoglalásról sok szemmel. Szerk. Kovács László és Veszprémi László Balassi Kiadó, 1997.

Harmatta János: A türk rovásírás legkorábbi emlékei, Antik tanulmányok, 1997.

Karlgren, Bernhard: Grammata Serica Recensa, Stockholm, 1957.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

László Gyula: Őseinkről, Budapest, Gondolat Kiadó, 1990.

Maspero, Henri: Az ókori Kína, Budapest, Gondolat Kiadó, 1978.

Michelangelo Naddeo: The Ugaritic abjad... a rovás alphabet, Printed on August 2007 by Selgraph srl – Cocquio T. (VA) Italy.

Németh Gyula: A magyar rovásírás, Budapest, A magyar Nyelvtudomány Kézikönyve II, 2.

Ryjik, Kyril: L'idiome chinois, élémentaire a la lecture intelligible des caracteres chinois, Paris Payot, 1980.

Räsänen, Martti: Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen, Helsinki, 1969.

Sándor Klára: A Bolognai Rovásémlék, Szeged, 1991.

Szekeres István: A székely és ótörök írás jeltörténete Bevezetés a történeti ösz-

szehasonlító jeltörténet módszertanába Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2008.

Vékony Gábor: Későnépvándorlás-kori rovásfeliratok a Kárpát-medencében 106-107.